

مطالعات معماری ایران ۲۷

دوفصلنامه علمی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

سال چهاردهم، شماره ۲۷، بهار و تابستان ۱۴۰۴

- ◆ آب چون کنشگر در جهان خراسانیان سده‌های نخست هجری
 - مهرداد قیومی بیدهندی / رؤیا تاج‌بخش
- ◆ خانه‌های قلعه تاریخی جندق: ویژگی‌های معماری و تاریخ‌گذاری
 - مریم حیدری
- ◆ توسعه تهران در منظرهای آستانه‌ای: توابع محلات در دارالخلافه ناصری
 - زهرا اهری / مهسا پوراحمد جکتاجی / فاطمه حسینی امامی
- ◆ عوامل مؤثر بر سرزندگی در فضاها: مجموعه‌های مسکونی میان مرتبه، منطقه ۲۲ تهران
 - سیده اشرف سادات / محمدصادق طاهرطلوع‌دل / بهرام صالح صدق‌پور
- ◆ گونه‌شناسی معماری خانه‌های دوره صفوی شهر تاریخی ندوشن
 - داوود امامی میبدی / سید فضل‌الله میردهقان اشکذری
- ◆ آثار چوبی صفرعلی بیدگلی، هنرمند نجار نیمه دوم دوره قاجاری
 - محمد مشهدی نوش‌آبادی
- ◆ بررسی تأثیر دمای هوا، دمای همبسته رنگ نور و شدت نور محیطی بر احساس آسایش حرارتی دانشجویان در فضای کتابخانه
 - کارن فتاحی
- ◆ پوشش سقف در کاخ آپادانای تخت‌جمشید: نگاهی نو به فناوری‌های ساختمانی هخامنشیان
 - مهدی معتمدمنش
- ◆ هندسه یا مجموعه هم‌نهاد و حق‌نهاد هندسه‌های مهندسی: مبنا و جان و جوهر تمامی انحاء و شئون هنر مهندسی و معماری و آثار مربوطه در فرهنگ دانش‌نهاد و عقل‌محور اسلام
 - محمد علی‌آبادی
- ◆ بررسی چالش‌های فنی ساختمان‌های کم‌کربن در ایران
 - بابک عالمی / اکرم بقایی / فائزه تفرشی
- ◆ واکاوی جایگاه مکانی دروازه باغشاه در ساختار تاریخی و معاصر شیراز
 - پریسا بهادری / سهند لطفی / مهسا شعله / علیرضا صادقی
- ◆ مقایسه تطبیقی ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور (مطالعه موردی: توسعه‌های مسکونی منطقه قاسم‌آباد مشهد)
 - سمیرا سادات مشیریان فراخی / بی‌بی فاطمه موسوی / رضا سرعلی / سیده فاطمه موسوی‌نیا

مطالعات معماری ایران

دوفصلنامه علمی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

سال چهاردهم، شماره ۲۷، بهار و تابستان ۱۴۰۴
صاحب امتیاز: دانشگاه کاشان
مدیر مسئول: دکتر علی عمرانی پور
سر دبیر: دکتر غلامحسین معماریان
مدیر داخلی: دکتر بابک عالمی

هیئت تحریریه (به ترتیب الفبا):
دکتر عباس اکبری. دانشیار دانشگاه کاشان
دکتر حمیدرضا جیحانی. دانشیار دانشگاه شهید بهشتی
دکتر پیروز حناچی. استاد دانشگاه تهران
دکتر شاهین حیدری. استاد دانشگاه تهران
دکتر مارکوس ریتز. استاد دانشگاه وین
دکتر محمدصادق طاهر طلوع دل. دانشیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
دکتر بابک عالمی. دانشیار دانشگاه کاشان
دکتر علی عبد الرؤوف. استاد دانشگاه حمد بن خلیفه قطر
دکتر علی عمرانی پور. دانشیار دانشگاه کاشان
دکتر فاطمه کاتب. استاد دانشگاه الزهرا (س)
دکتر حسین کلانتری. استاد جهاد دانشگاهی
دکتر اصغر محمد مرادی. استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر غلامحسین معماریان. استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر محسن نیازی. استاد دانشگاه کاشان

درجه علمی پژوهشی دوفصلنامه مطالعات معماری ایران طی نامه شماره ۱۶۱۶۷۶ مورخ ۱۳۹۰/۰۸/۲۱ دبیرخانه کمیسیون نشریات علمی کشور، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ گردیده است.

پروانه انتشار این نشریه به شماره ۹۰/۲۳۰۳۰ مورخ ۹۱/۹/۷ از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صادر شده است.

این نشریه حاصل همکاری مشترک علمی دانشگاه کاشان با دانشکده معماری دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه الزهرا (س)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه شهید رجایی، پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی و انجمن علمی انرژی ایران است. نشریه مطالعات معماری ایران در پایگاه استنادی علوم کشورهای اسلامی (ISC)، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات تخصصی نور (noormags.ir)، پرتال جامع علوم انسانی (ensani.ir) و بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran.com) نمایه می شود.

تصاویر بدون استناد در هر مقاله، متعلق به نویسنده آن مقاله است.

(نسخه الکترونیکی مقاله های این مجله، با تصاویر رنگی در تارنمای نشریه قابل دریافت است.)

ویراستار ادبی فارسی: معصومه عدالت پور

همکار اجرایی: فائزه تفرشی

عکس روی جلد: محمد موحدنژاد

(حماد سلطان امیراحمد، کاشان)

دورنگار: ۰۳۱-۵۵۹۱۳۱۳۲

نشانی دفتر نشریه: کاشان، بلوار قطب راوندی، دانشگاه کاشان، دانشکده معماری و هنر، کدپستی: ۸۷۳۱۷-۵۳۱۵۳

jias.kashanu.ac.ir

پایگاه اینترنتی:

z.ir.arch.s@gmail.com

شاپای الکترونیکی: ۲۶۷۶-۵۰۲۰

فهرست

- ۵ آب چون کنشگر در جهان خراسانیان سده‌های نخست هجری
مهرداد قیومی بیدهندی / رؤیا تاج‌بخش
- ۲۵ خانه‌های قلعه تاریخی جندق: ویژگی‌های معماری و تاریخ‌گذاری
مریم حیدری
- ۴۹ توسعه تهران در منظرهای آستانه‌ای: توابع محلات در دارالخلافة ناصری
زهره اهری / مهسا پوراحمد جکتاجی / فاطمه حسینی امامی
- ۷۳ عوامل مؤثر بر سرزندگی در فضاهای جمعی مجموعه‌های مسکونی میان‌مرتبه، منطقه ۲۲ تهران
سیده اشرف سادات / محمدصادق طاهرطلوع‌دل / بهرام صالح صدق‌پور
- ۹۷ گونه‌شناسی معماری خانه‌های دوره صفوی شهر تاریخی ندوشن
داوود امامی میبدی / سید فضل‌الله میردهقان اشکذری
- ۱۳۱ آثار چوبی صفرعلی بیدگلی، هنرمند نجار نیمه دوم دوره قاجاری
محمد مشهدی نوش آبادی
- ۱۵۷ بررسی تأثیر دمای هوا، دمای همبسته رنگ نور و شدت نور محیطی بر احساس آسایش حرارتی دانشجویان
در فضای کتابخانه
کارن فتاحی
- ۱۸۱ پوشش سقف در کاخ آپادانای تخت‌جمشید؛ نگاهی نو به فناوری‌های ساختمانی هخامنشیان
مهدی معتمدمنش
- ۲۰۵ هندسه یا مجموعه هم‌نهاد و حق‌نهاد هندسه‌های مهندس: مبنا و جان و جوهر تمامی انحاء و شئون هنر
مهندسی و معماری و آثار مربوطه در فرهنگ دانش‌نهاد و عقل‌محور اسلام
محمد علی‌آبادی
- ۲۳۹ بررسی چالش‌های فنی ساختمان‌های کم‌کربن در ایران
بابک عالمی / اکرم بقایی / فائزه تفرشی
- ۲۶۵ واکاوی جایگاه مکانی دروازه باغشاه در ساختار تاریخی و معاصر شیراز
پریسا بهادری / سهیل لطفی / مهسا شعله / علیرضا صادقی
- ۲۹۳ مقایسه تطبیقی ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور (مطالعه موردی: توسعه‌های
مسکونی منطقه قاسم‌آباد مشهد)
سمیرا سادات مشیریان فراچی / بی‌بی فاطمه موسوی / رضا سرعلی / سیده فاطمه موسوی نیا
- ۳۱۷ بخش انگلیسی

مقایسه تطبیقی ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیر محصور (مطالعه موردی: توسعه‌های مسکونی منطقه قاسم‌آباد مشهد)

علمی پژوهشی

سمیرا سادات مشیریان فراچی*

بی‌بی فاطمه موسوی**

رضا سرعلی***

سیده فاطمه موسوی‌نیا****

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۵

چکیده

«هویت مکانی» جزئی از هویت شخصی است که با فرایندی که در آن افراد، از طریق تعامل با مکان، خود را متعلق به مکانی مشخص معرفی و توصیف می‌کنند، تعریف می‌شود. در چند دهه اخیر، با گسترش مجتمع‌های مسکونی محصور در مناطق مختلف جهان، پژوهشگران متعددی تلاش کرده‌اند ماهیت و ابعاد مختلف این گونه از مسکن را شناسایی و تأثیرات آن را بر کاربران ارزیابی کنند. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف مقایسه تطبیقی ابعاد مختلف هویت مکانی در مجتمع‌های مسکونی محصور و غیرمحصور، با پی‌کره‌بندی خطی، در منطقه قاسم‌آباد شهر مشهد طرح شده است. روش پژوهش حاضر، در بخش مبانی نظری، ادبیات پژوهی با رویکرد تحلیل مفهومی و در بخش مطالعه میدانی، روش کمی با راهبرد پیمایش و تحلیل همبستگی است. بر این اساس، داده‌های آماری نمونه‌ای شامل ۲۴۰ نفر از جامعه آماری ساکنان مجتمع‌های مسکونی محصور و غیرمحصور منطقه قاسم‌آباد، با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته و نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، گردآوری و با روش آزمون تی مستقل و آزمون تعقیبی توکی تحلیل شده است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان‌دهنده تفاوت معنی‌دار ابعاد چهارگانه هویت مکانی (ابعاد شناختی، عاطفی، ارزیابانه و رفتاری) در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور است. این درحالی است که مقایسه درون گروهی دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور، تفاوت معناداری را در ابعاد مختلف هویت مکانی نشان نمی‌دهد. به‌عنوان نتیجه نهایی پژوهش حاضر می‌توان گفت که با توجه به ضعیف‌تر بودن همه ابعاد هویت مکانی در نمونه‌های مسکن محصور، محصور کردن مجتمع‌ها در محدوده مورد مطالعه موجب کاهش احساس هویت مکانی ساکنان این مجتمع‌ها شده است.

کلیدواژه‌ها:

مسکن، هویت مکانی، مجتمع‌های محصور، مجموعه‌های مسکونی غیرمحصور، آزمون تی مستقل، آزمون تعقیبی توکی، منطقه قاسم‌آباد مشهد.

مطالعه‌های ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۲۷ - بهار و تابستان ۱۴۰۴

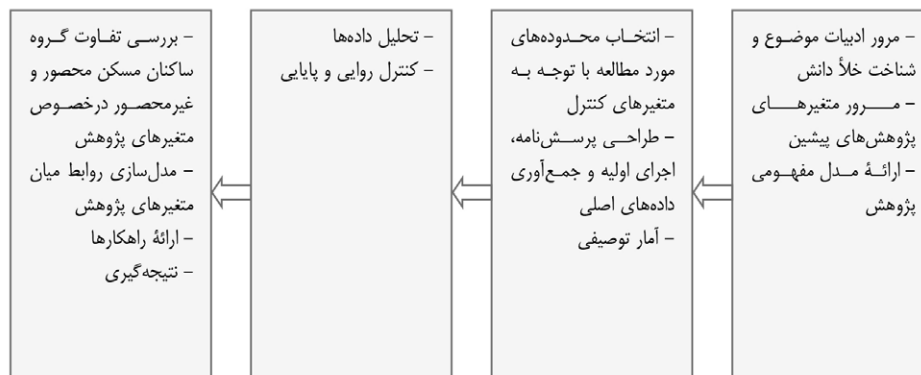
صفحات ۲۹۳-۳۱۶ ۲۹۳

* دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد
** دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد
*** دکتری معماری، دانشگاه شهیدبهشتی، تهران، نویسنده مسئول، Rezaserali@yahoo.com
**** استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه

«مکان» جزء بنیادین سازنده هویت افراد و اجتماعات است (Proshansky, Fabian, and Karminoff 1983; Lalli) (1992; Wester- Herber 2004); به همین دلیل، در چند دهه اخیر در حوزه روان‌شناسی محیط، احراز هویت به واسطه مکان توجه فزاینده پژوهشگران را به خود جلب کرده است (Lewicka 2011; Anton and Lawrence 2014). مرور منابع مکتوب نشان می‌دهد که پژوهشگران با طرح اصطلاحاتی مانند «هویت مکانی»،^۱ «حس مکان»،^۲ «تعلق به مکان»^۳ و مفاهیمی مانند آن، پدیده هویت‌یابی با مکان را توضیح داده و در مورد پیامدهای عدم شکل‌گیری ارتباط مؤثر میان انسان و محیط و بحران هویت هشدار داده‌اند (برای نمونه ر.ک: Rasiah 2012). با وجود این، پس از چند دهه پژوهش در این حوزه، پژوهش‌های تجربی اندکی با هدف سنجش هویت مکانی در مقیاس‌های محلی انجام شده است (Belanche, Casalo, and Flavian 2017). ازسوی دیگر، در ادبیات سکونت بر اهمیت نقش مسکن در احراز هویت ساکنان تأکید شده است (پوردیهیمی و نورقانی ۱۳۹۱). براساس نظر ریوپورت^۴ (۱۹۸۱) و شولتز^۵ (۱۹۸۱)، هدف نهایی سکونت احراز هویت انسان است و افراد با سکنی گزیدن، هویت خود را در جهان تثبیت می‌کنند. مرور ادبیات مسکن همچنین نشان می‌دهد که مسکن، بسته به موضوعات حقوقی، اقتصادی، روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و حتی ایدئولوژی‌های فردی و جمعی، در گونه‌های مختلفی طراحی و ساخته می‌شود (پوردیهیمی ۱۳۹۱). بر این اساس، طرح پرسش و پژوهش به‌منظور مطالعه هویت مکانی در گونه‌های مختلف مسکن اهمیت و ضرورت می‌یابد.

یکی از گونه‌های اصلی مسکن که امروزه در حوزه برنامه‌ریزی و طراحی مسکن در کشورهای مختلف مد نظر قرار می‌گیرد مجتمع‌های مسکونی محصور است (Cherkes et al. 2023). این مجتمع‌ها که با دو ویژگی اصلی «محدودیت دسترسی عمومی» و «عرضه تسهیلات اشتراکی برای ساکنان» تعریف می‌شوند، از اواخر قرن نوزدهم و عمدتاً در آمریکای لاتین، آفریقای جنوبی و آمریکای شمالی، به زندگی شهری وارد شده (Morris 1994) و در دوره معاصر به دلایل مختلفی در سرتاسر جهان گسترش یافته‌اند. پژوهش‌های تجربی دلایل متفاوتی را برای اقبال به این گونه از مسکن در زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی مختلف آشکار کرده‌اند. برای نمونه، درحالی‌که در برخی جوامع غربی، ترس از وقوع جرم یکی از عوامل اصلی ایجاد این مجتمع‌ها محسوب می‌شود (Low 2001; Wilson-Doen- ges 2000)، مرور نظام‌مند مطالعات مربوط به جوامع محصور در هشت کشور خاورمیانه، منتشرشده در بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۳، نشان داد که در این کشورها، امنیت دلیل اصلی ظهور مجتمع‌های محصور نبوده بلکه دستیابی به ترجیحات سبک زندگی و آزادی‌های تأمین‌شده در یک محیط اجتماعی همگن، به‌مثابه عامل اصلی در برنامه‌ریزی این مجتمع‌ها مد نظر قرار گرفته است (Hammad, Li, and Vrcelj 2025). با وجود این، گسترش این گونه از مسکن همیشه متأثر از نیازهای واقعی اجتماعی - اقتصادی گروه ساکنان نبوده است. براساس استدلال گلیزی و الخیال (۲۰۰۲)، یکی از دلایل عمده گسترش مجتمع‌های محصور در کشورهای خاورمیانه، ضعف برنامه‌ریزی و کنترل توسعه شهری است که به افراد مختلف اجازه می‌دهد بر مبنای انتفاع و سلیقه شخصی، قطعات زمین را ادغام یا تفکیک کنند و مدیریت آن را در اختیار بگیرند (Kuppinger 2004). به نظر می‌رسد یکی از دلایل وجود این سنخ از مسائل در سطح برنامه‌ریزی و طراحی مجتمع‌های محصور، وجود مسائل نظری حل‌نشده در مورد شرایط ایجابی توسط این مجتمع‌ها باشد. براساس مطالب مطرح‌شده، پژوهش حاضر، با هدف مقایسه تطبیقی ابعاد مختلف هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور با پیکره‌بندی خطی، در بخشی نوین‌یاد از کلان‌شهر مشهد (منطقه قاسم‌آباد)، در چهار گام طرح و انجام شده است (تصویر ۱).

تصویر ۱: فرایند پژوهش

۱. مبانی نظری

مسکن به مثابه یکی از بنیادی ترین نیازهای انسانی، با تأثیر از رویکردها و نظریه های مختلف، در فرم ها و مقیاس های گوناگون طراحی و ساخته می شود. گستردگی و تنوع موجود در محیط های مسکونی، تدوین چارچوب هایی برای شناخت انواع مسکن را ضروری کرده است. بر این اساس، صاحب نظران با مد نظر قرار دادن معیارهای متنوع، گونه بندی های متعددی از محیط های مسکونی ارائه کرده اند (Sakip, Joharia, and Mohd Sallehb 2012). برای نمونه، برخی از صاحب نظران، بر مبنای موضوعات حقوقی و مالکیتی که نوع مراقبت از محدوده های مسکونی و در نتیجه نوع و مرتبه دسترسی افراد مختلف به این محدوده ها را تحت تأثیر قرار می دهد، محیط های مسکونی را به دو نوع محصور و غیرمحصور تقسیم کرده اند (پوردیهیمی ۱۳۹۱). رویکرد رایج دیگر در گونه شناسی مسکن، دسته بندی مسکن براساس تعداد واحد مسکونی در یک قطعه زمین است که موضوع حریم افراد و گروه ها و در نتیجه نظام زندگی اجتماعی در محیط ها را مد نظر قرار می دهد. در این گونه بندی، واحدهای مستقل تک خانواری و انواع آپارتمان ها جای می گیرند (پوردیهیمی و نورتقانی ۱۳۹۱). دسته بندی دیگر، چیدمان واحدها را در محیط های مسکونی مد نظر قرار داده و گونه های خطی، پیرامونی، بلوک های منفرد و آبر بلوک ها را عرضه می کند (Biddulph 2007). به همین ترتیب می توان بر مبنای معیارهای دیگری مانند مقیاس، تراکم و مانند آن، گونه های دیگری از مسکن را شناسایی و مطالعه کرد. با توجه به هدف و پرسش های مقاله حاضر، در ادامه ویژگی های دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور با تفصیل بیشتری بیان می شود.

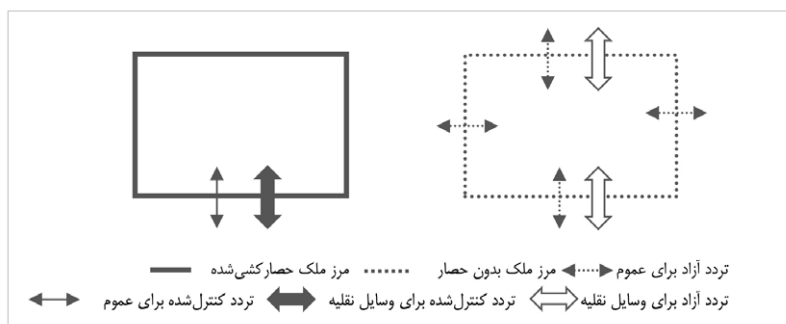
۱.۱. مجتمع های مسکونی غیرمحصور

مجتمع های مسکونی غیرمحصور شامل بناها و محوطه هایی است که به طور مستقیم با محیط شهری بلا فصل خود در ارتباط اند. عرصه های عمومی این مجتمع ها برای عموم افراد در تمام ساعات شبانه روز قابل دسترسی بوده و مانع فیزیکی یا قانونی دسترسی به این عرصه ها را محدود نمی کند (Sakip, Joharia, and Mohd Sallehb 2012)؛ به همین دلیل، مجتمع های مسکونی غیرمحصور این امکان را برای ساکنان فراهم می کنند که با سایر افراد جامعه تعامل بیشتری داشته باشند. وجود فضاها و تسهیلات «عمومی»، عامل اصلی مؤثر بر این ویژگی محوری است. براساس نظر صاحب نظران، فضاها و تسهیلات عمومی امکان حضور فیزیکی افراد مختلف جامعه را فراهم کرده و از این طریق، امکان فعالیت های مشترک و برخورد دیدگاه های مختلف را میسر می کنند. این حضور مشترک، منجر به پیوند افراد با یکدیگر شده و به بقای جامعه کمک می کند (مدنی پور ۱۳۹۱، ۱۹۴). باید توجه داشت که مجتمع های غیرمحصور در واقع بخشی از بافت عمومی شهرها را تشکیل می دهند؛ به همین دلیل، در ادبیات پژوهشی مسکن، فقط در مقایسه این محدوده ها با مجتمع های محصور از این اصطلاح استفاده می شود.

۲.۱. مجتمع های مسکونی محصور

اصطلاح «مجتمع های محصور» به ساختارهایی اجتماعی - کالبدی اشاره دارد که در آن ها گروه های اجتماعی به صورت داوطلبانه، دسترسی دیگران را به اطلاعات، ارتباطات و منابع خود، محدود می کنند (Atkinson 2005; Le Goix).

(and Webster 2008). قدمت مجتمعات محصور در شهرها به قدمت خود شهر است؛ زیرا در طول تاریخ، گروه‌های مختلفی از حاکمان، نظامیان و طبقات مختلف اشراف، محیط سیاسی - اجتماعی - اقتصادی مطلوب خود را به وسیله مرزهای فیزیکی تعریف و از آن محافظت کرده‌اند (Blakely and Snyder 1997). در دوره معاصر، ظهور پرتعداد مجتمعات محصور، نمود تغییرات اجتماعی پسا صنعتی توصیف شده (Le Goix and Webster 2008) که در آن، به دلیل گسترش انفجاری شهر مدرن و پیامدهایی مانند ازدحام، ناامنی، و کمبود خدمات زیرساختی، از یک سو، و عدم تأمین خدمات عمومی مورد نیاز توسط دولت و نهادهای عمومی از سوی دیگر، طبقات متوسط و متوسط به بالای جامعه تلاش کرده‌اند حداقل‌هایی از آسایش، امنیت و خدمات مورد نیاز را درون مرزهای محل سکونت خود تأمین و تضمین کنند. در حوزه طراحی محیط، اغلب تعاریف ارائه شده از مجتمعات محصور، همچنان بر ویژگی‌های عناصر فیزیکی محدودکننده اجتماعها تمرکز کرده و ویژگی‌هایی مانند بستر قرارگیری، گونه‌های ساختمانی و وضعیت اجتماعی - اقتصادی ساکنان غالباً مورد توجه یا مورد توافق صاحب‌نظران قرار نگرفته است (Roitman 2010). در این تعاریف، مجتمع محصور گونه‌ای منحصربه‌فرد از سازمان‌دهی یک عرصه مسکونی در نظر گرفته می‌شود که دارای دو ویژگی کلیدی است: ویژگی نخست، دسترسی عمومی محدود است که با مرزهای فیزیکی و کنترل ورودی‌ها تعریف و با سیستم‌های امنیتی مکانیکی و الکترونیکی تقویت می‌شود (تصویر ۲)؛ ویژگی دوم، وجود تسهیلات اشتراکی و قوانین داخلی برای مدیریت، کنترل و نظارت مؤثر است که گاهی محدودیت‌هایی را در استفاده ساکنان از تسهیلات مجتمع نیز اعمال می‌کند (Newman 1996).

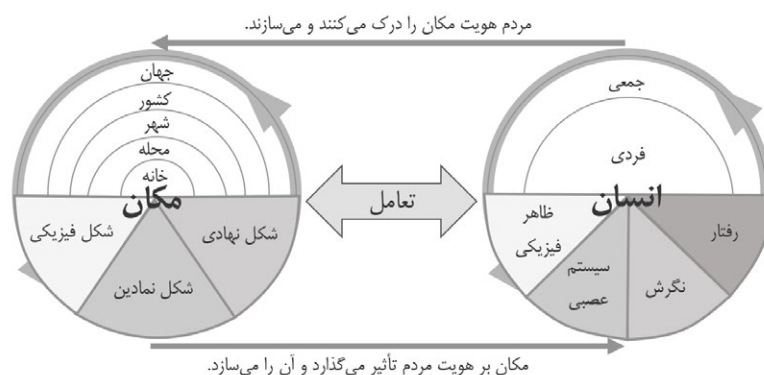
تصویر ۲: مفهوم یک مجتمع محصور (چپ) و یک مجتمع غیرمحصور (راست) (Kim 2006, 63)

مطالعات نشان می‌دهد که ظهور و گسترش مجتمعات محصور در جوامع مختلف، با اهداف و انگیزه‌های متفاوتی همراه بوده است. برای نمونه، در برخی مناطق ایالات متحده، ترس از وقوع جرم دلیل اصلی ظهور این مجتمعات بوده و به همین دلیل در جامعه آمریکا این مجتمعات نمادی از امنیت و اعتبار اجتماعی در نظر گرفته می‌شود (Hammad, 1997; Li, and Vrcelj 2025; Blakely and Snyder 1997). در حالی که در برخی کشورهای نفت‌خیز خاورمیانه، پر کردن خلأ خدمات ناکافی دولت محلی برای مهاجران غربی، موجب گسترش این مجتمعات شده و به همین دلیل، در این کشورها مجتمعات محصور نمادی از انحصار و زندگی تجملی طبقه متوسط شهری تلقی می‌شود (برای نمونه رک: Le Goix 2008; Mahgoub and Khalfani 2012). مرور مطالعات مربوط به مسکن محصور در ۲۵ کشور کمتر توسعه یافته توسط قرشی (۲۰۲۳)، دلایل مختلفی را برای سکونت افراد در این مجتمعات شناسایی کرد. یافته‌ها نشان داد که امنیت، به مثابه عامل اصلی و عواملی مانند کسب اعتبار و تأیید اجتماعی، مقرون به صرفه بودن، دسترسی به خدمات و نزدیکی به محل کار، در انتخاب مجتمعات محصور مد نظر ساکنان قرار گرفته است (Qureshi 2023). به طور کلی، اینکه یک مجتمع محصور، نماد انحصار و اعتبار اقشار مرفه جامعه تلقی شده یا راه‌حلی حداقلی برای جلوگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی در نظر گرفته شود، به شرایط زمینه‌ای محل قرارگیری مجتمع، پایگاه اجتماعی - اقتصادی

ساکنان، ویژگی‌های کالبدی و نوع و سطح تسهیلات ارائه‌شده درون مرزهای مجتمع وابسته است. با وجود پژوهش‌هایی که عدم دستیابی برخی از این مجتمع‌ها به اهداف اصلی خود، مانند ارتقای امنیت یا انسجام اجتماعی درون گروهی را نشان می‌دهد (برای نمونه ر.ک: Blakely and Synder 1997; Al Shawish 2016; Atkinson and Blandy 2017)، اغلب پژوهش‌های میدانی آثار مثبت این مجتمع‌ها را، در چارچوب مرزهای خود مجتمع، شامل افزایش ایمنی و امنیت، حریم خصوصی، حس تعلق، هویت گروهی، همگنی اجتماعی و عرضه تسهیلات رفاهی انحصاری برجسته کرده‌اند (Jovanović and Smiljković 2024; Atalay and Gülersoy 2023; Goel and Ashtt 2024). با وجود این، تأثیرات منفی اغلب مجتمع‌های محصور بر انسجام کالبدی - اجتماعی در مقیاس شهر نیز در این پژوهش‌ها آشکار شده است (Sakip, Joharia, and Mohd Sallehb 2012; Low 2004).

۳.۱. هویت مکانی

«هویت مکانی» مفهومی پیچیده و چندبعدی است که بسیاری از نظریه‌های روان‌شناختی در مورد رابطه انسان و محیط براساس آن بنا شده‌اند (Zimmerbauer et al. 2012; Gieseeking et al. 2014). این مفهوم، ابتدا توسط پروشانسکی^۶ (۱۹۷۸) به مثابه «ابعادی از "خود" که هویت شخصی فرد را در رابطه با محیط فیزیکی از طریق الگوی پیچیده‌ای از ایده‌ها، احساسات، ارزش‌ها، اهداف، ترجیحات، مهارت‌ها، و رفتارهای آگاهانه و ناخودآگاه تعریف می‌کند» مطرح شد (Proshansky 1978: 155). توضیح غالب دیگر در رابطه با مفهوم هویت مکانی، مربوط به تفکیک تحلیلی دو برداشت از هویت مکانی یعنی «هویت مکانی مکان» و «هویت مکانی افراد» است که در اغلب پژوهش‌های پاسی به آن پرداخته شده است (Paasi 1991; 2003; 2009). براساس استدلال پاسی، اصطلاح اول به ویژگی‌های طبیعی و فرهنگی یک مکان اشاره دارد که آن را از سایر مکان‌ها متمایز می‌کند، درحالی که اصطلاح دوم مربوط به شناسایی افراد با یک مکان است. با وجود این تمایز مفهومی، به دلیل اینکه هویت یک مکان در ذهن افراد منعکس می‌شود (Raag- 2002) و شامل معانی منتسب‌شده به مکان توسط افراد نیز هست (Groote and Haartsen 2008)، هویت یک مکان ضرورتاً در هویت مکانی افراد گنجانده می‌شود (Lali 1992; Rijns and Strijker 2013). به این ترتیب، ارتباط پیچیده‌ای میان هویت مکان و هویت مکانی شکل می‌گیرد و این دو سازه^۷ با یکدیگر هم‌پوشانی پیدا می‌کنند اما یکسان نیستند. به بیان ساده می‌توان گفت که هویت مکان، شخصیت یک مکان است درحالی که هویت مکانی بخشی از شخصیت افراد است که با اثرپذیری از هویت مکان شکل گرفته است (تصویر ۳).

تصویر ۳: روابط بین مردم، مکان و هویت مکانی (Peng et al. 2020)

مرور ادبیات نشان می‌دهد که پژوهشگران اغلب تمایل دارند هویت مکانی را به مثابه یک متغیر هدف در نظر بگیرند؛ با وجود این، پژوهش‌های متعددی نیز کارکردهای آن را بررسی کرده‌اند. مرور پنگ^۸ و همکاران (۲۰۲۰) پنج کارکرد اصلی هویت مکانی را شناسایی کرد. این کارکردها شامل بازشناسی محیط (به منظور سازگاری با آن و دستیابی

به رضایتمندی)، معنی‌دهی به محیط، بیان ترجیحات افراد، واسطه‌گری در ایجاد تغییر میان هویت فرد و ویژگی‌های محیط، و کارکرد دفاعی در برابر تهدیدهای محیطی است (Peng et al. 2020).

۴.۱. ابعاد هویت مکانی

با توجه به نتایج پژوهش‌های کانتر^۹ (۱۹۷۷) و استاکولز^{۱۰} (۱۹۸۱) که در آن مکان به صورت رابطه‌ای دوسویه میان جنبه‌های کالبدی و اجتماعی فضا تعریف می‌شود، به منظور فهم هویت مکانی، باید مؤلفه‌های چندگانه مکان (موضوعات کالبدی و اجتماعی) و ماهیت تجربه‌های فردی و اجتماعی (معانی، احساسات و تجربه‌ها) را توأمان مد نظر قرار داد (Twigger-Ross and Uzzell 1996). از سوی دیگر، ادبیات مربوط به هویت مکانی این پدیده را به مثابه اجتماعی شدن محیط فیزیکی توسط «خود» توصیف می‌کند (Proshansky and Fabian 1987). به بیان دیگر، هویت مکانی به محیط فیزیکی، فعالیت‌های انسانی که حس مکان را ایجاد می‌کنند و همچنین فرایندهای اجتماعی و روان‌شناختی انسانی که ریشه در محیط دارند اشاره دارد (Stedman 2002). پنگ استدلال می‌کند که ادبیات روان‌شناسی محیط در مجموع به سمت چارچوب سه‌بعدی هویت اجتماعی، یعنی ابعاد شناختی، عاطفی و ارزیابانه همگرا می‌شود (Peng et al. 2020). باین حال، هنگامی که پژوهشگران از منظر بیرونی قصد مطالعه هویت مکانی افراد را داشته باشند، رفتارهای مرتبط با مکان را مشاهده می‌کنند؛ زیرا فرض می‌شود که رفتار افراد شاخص مستقیمی برای تمایز افراد از یکدیگر است (Ibid). براساس مطالب مطرح‌شده می‌توان چنین استنباط کرد که هویت مکانی، سازه‌ای با ابعاد «شناختی»، «عاطفی»، «ارزیابانه» و «رفتاری» است.

۴.۱.۱. بعد شناختی

ریشه‌های نظری تعاریف هویت مکانی، نظریه‌های «خودپنداره» شناختی است. این نظریه‌های خودپنداره را یک ساختار شناختی پیچیده تعریف می‌کنند که شناخت‌های مربوط به «خود» را سازمان‌دهی می‌کند و افراد را قادر می‌سازد تا بین خود، دیگران و محیط تمایز قائل شوند (Lali 1992). از سوی دیگر، گراومن^{۱۱} (۱۹۸۳) و ترنر^{۱۲} (۱۹۸۵) به هویت‌های چندگانه اشاره می‌کنند که همه آن‌ها هم‌زمان فعال نیستند و به مثابه تابعی از تعامل فرد با محیط به صورت شناختی فعال می‌شوند؛ به این معنا که افراد توانایی انتخاب هویتی را دارند که به بهترین وجه به یک وضعیت مشخص پاسخ می‌دهد (Ramos et al. 2016). یک مؤلفه شناختی دیگر در هویت مکانی، مربوط خودآگاهی افراد از عضویت در یک گروه اجتماعی است. طبق تعریف کلاسیک تاجفل^{۱۳} (۱۹۷۸) از هویت اجتماعی، فرد از طریق خودآگاهی از عضویت خود در یک گروه و اهمیت عاطفی و ارزیابی این عضویت، به هویت اجتماعی دست می‌یابد (Bagozzi and Dholakia 2006). به این ترتیب، فرد می‌تواند خود را به مثابه عضوی از یک مکان مشخص، براساس ویژگی‌های قابل تشخیصی که او را شبیه به سایر اعضای آن مکان و متفاوت از ساکنان سایر مکان‌ها توصیف می‌کند، شناسایی کند (Belanche 2017). مؤلفه شناختی دیگر در هویت مکانی، مربوط به بازنمایی شناختی محیط، به عنوان محور رفتار فضایی، است. افراد، در زندگی روزمره، به ندرت با خطوط مرزی رسمی یا علائم مکان‌ها مواجه می‌شوند. آن‌ها اغلب وجود و وسعت یک مکان را براساس عناصر ظاهری آن مکان در ذهن خود درک می‌کنند. علاوه بر این، افراد عناصر نماینده و تصاویر جامع مختلفی از یک مکان را در ذهن خود دارند که ماهیت رقابتی هویت‌های مکانی را تشکیل می‌دهد و به موضوع اصلی پژوهش‌ها در این حوزه تبدیل می‌شود (Peng et al. 2020).

۴.۱.۲. بعد عاطفی

تأکید بر جنبه‌های شناختی خودپنداره و هویت خود، منجر به برداشت‌های شناختی از هویت مکانی شده است که تمایل به نادیده گرفتن بعد عاطفی هویت مکانی دارند. با وجود این، سنت نظری پدیدارشناسی، با تأکید بر پیوند عاطفی با مکان، بر توجه به بعد عاطفی در پژوهش‌های روان‌شناختی هویت مکانی اثرگذار بوده است (Lali 1992). براساس مرور هرناندز^{۱۴} و همکاران (۲۰۰۷)، از نظر صاحب‌نظران، هویت مکانی و دل‌بستگی به مکان مفاهیمی هم‌پوشان و دارای همبستگی بالا هستند؛ برای نمونه، براون و ورنر^{۱۵} (۱۹۸۵) این دو مفهوم را مترادف هم فرض کرده‌اند؛ از نظر لالی^{۱۶} (۱۹۹۲) دل‌بستگی به مکان، جزئی از هویت مکانی و درمقابل، از نظر کایل، گریف و مینینگ^{۱۷} (۲۰۰۵) هویت مکانی

جزئی از دل‌بستگی به مکان است. همچنین یورگنسن و استدمن^{۱۸} (۲۰۰۱) هویت مکانی و تعلق به مکان را جزئی از مفهوم حس مکان در نظر گرفته‌اند (Hernandez et al. 2007). بر این اساس و با توجه به اینکه مفاهیم تعلق به مکان و حس مکان به معنی پیوند عاطفی با مکان در نظر گرفته می‌شوند (برای نمونه ر.ک: Low and Altman 1992; Hernandez et al. 2007) وجود بعد عاطفی در مفهوم هویت مکانی ثابت می‌شود.

۱.۴.۳. بعد ارزیابانه

بعد ارزیابانه یکی از جنبه‌های کلیدی در نظریه‌های اجتماعی است که به فرایندهای ارزیابی و تفسیر افراد از محیط اجتماعی و کالبدی اشاره دارد. بعد ارزیابانه هویت مکانی به ارزیابی‌های فردی درباره کیفیت و جذابیت یک مکان اشاره دارد و شاخص میزان رضایت فرد از مکان سکونت یا فعالیت خود و ارزش‌گذاری او نسبت به ویژگی‌های آن مکان است (Proshansky et al. 1995). شناخت این بعد در درک نیاز افراد به هویت نهفته است: هویت، به مثابه یک اصل انگیزشی اصلی، ارزش قائل شدن برای «من/ما» و آنچه «مال من/مال ما» است را در خود جای داده است (Smith and Mackie 2007). این عزت‌نفس از طریق ارتباط با چیزهای ارزشمند اجتماعی (مانند زندگی در یک مکان با حیثیت اجتماعی بالا) یا از طریق سوگیری مثبت در مورد آن حاصل می‌شود (Tajfel and Turner 1986). با در نظر گرفتن عزت‌نفس، هویت اجتماعی با یک مؤلفه ارزیابی مشخص می‌شود. این مؤلفه هویت با تعریف توئیگر - راس و اوزل^{۱۹} (۱۹۹۶) از مکان، به مثابه وسیله‌ای برای تمایز خود از دیگران، حفظ حس تداوم، ایجاد عزت‌نفس مثبت و ایجاد حس خودکارآمدی مطابقت دارد. بر این اساس، هویت‌یابی ساکنان از طریق مکان تا حدی توسط ارزیابی آن‌ها از مکان و اعضای آن به مثابه مکانی ارزشمند یا شایسته برای تعلق داشتن تعیین می‌شود (Belanche 2017)؛ درحالی‌که ارزیابی‌های منفی ممکن است به بیگانگی و جدایی از مکان منجر شود (Belanch et al. 2021).

۱.۴.۴. بعد رفتاری

اگرچه موضوع هویت اغلب به دلیل پیامدهای رفتاری آن مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است، پژوهش‌های هویت مکانی توجه کمی به بعد رفتاری آن داشته‌اند (Devine-Wright and Clayton 2010). پژوهش‌ها نشان می‌دهد که هویت مکانی می‌تواند تأثیر عمیقی بر رفتار افراد، به ویژه رفتارهای مرتبط با مکان داشته باشد (Terry, Hogg, and White 1999; Stedman 2002). پژوهش‌های تجربی به تأثیر هویت مکانی بر فعالیت‌های زیست‌محیطی مانند حفاظت از محیط‌زیست و انجام رفتارهای اکولوژیکی اشاره کرده‌اند (Fornara and Caddeo 2016; Scannell and Gifford 2010). همچنین نتایج برخی از پژوهش‌ها تأثیر هویت مکانی را بر فعالیت‌های مدنی مانند مشارکت در رویدادهای محلی و فعالیت‌های سیاسی نشان داده است (Lewicka 2005; Lalli 1992). براساس نظر استدمن^{۲۰} (۲۰۰۲)، افرادی که خود را با یک مکان مشخص هویت‌یابی می‌کنند، ممکن است به نمایندگی از آن مکان اقداماتی را انجام دهند یا برای رفع مشکلات آن مکان تلاش کنند. با وجود این، باید توجه داشت که تأثیر هویت مکانی بر رفتار، اغلب با میانجی‌گری هنجارهای اجتماعی و شخصی صورت می‌گیرد؛ به این معنی که هنجارهای گروهی و شخصی که از یک هویت اجتماعی نشئت می‌گیرند، به مثابه وظیفه‌ای به منظور برآوردن انتظارات دیگران یا مسئولیتی اخلاقی برای انجام یک رفتار مربوط به مکان درک می‌شوند (Raymond, Brown, and Robinson 2011; Hernández et al. 2010). تأثیر این هنجارها به سطح شناسایی فرد با گروه ساکنان یک مکان بستگی دارد (Terry and Hogg 1996). توجه به این نکته نیز حائز اهمیت است که رابطه هویت مکانی و رفتار مرتبط با مکان دوسویه است؛ به این معنی که رفتارهای اجتماعی و تعاملات میان افراد در یک مکان مشخص می‌تواند به شکل‌گیری و تقویت هویت مکانی کمک کند. به بیان دیگر، افراد به واسطه تعاملات اجتماعی خود با دیگران و با محیط، هویت را در مکان‌ها تجربه می‌کنند (Cuba and Hummon 1993). جدول ۱، معیارهای سنجش و ابعاد هویت مکانی را بر مبنای نظر پژوهشگران نشان می‌دهد.

جدول ۱: معیارهای سنجش و ابعاد هویت مکانی

صاحب نظران	سال	معیارهای سنجش هویت مکانی	ابعاد هویت مکانی
رلف Relph	۱۹۷۶	ارزش‌های فردی و جمعی، تجارب و اهداف افراد، تعاملات اجتماعی، زمان، رابطه دوسویه انسان- مکان	شناختی، عاطفی و رفتاری
توان Tuan	۱۹۷۷	حس مکان بر مبنای تجربه زیسته افراد	شناختی، عاطفی و رفتاری
پروشانسکی Proshansky	۱۹۷۸	ایده‌ها، احساسات، ارزش‌ها، اهداف، ترجیحات، مهارت‌ها و تمایلات رفتاری آگاهانه و ناخودآگاه مرتبط با محیط کالبدی	شناختی، عاطفی و رفتاری
نوربرگ شولتز Norberg-Schulz	۱۹۸۱	حضور در فضا، تجارب فردی و فعالیت‌های جمعی	شناختی و رفتاری
پاسی Paasi	۱۹۸۶	ویژگی‌های کالبدی مکان (مرز جغرافیایی و اداری، ویژگی‌های اقلیمی و اقتصادی) و ویژگی‌های انسانی مکان (شناخت مکان و پیوند با مکان)	شناختی و عاطفی
لینچ Lynch	۱۹۹۰	ویژگی‌های کالبدی مکان (قابل‌شناسایی، به یاد ماندنی، خوانا) و ویژگی‌های انسانی مکان (اهمیت‌دادن، ارزیابی کردن، پیوند عاطفی برقرار کردن)	شناختی، عاطفی و ارزیابانه
استیل Steele	۱۹۸۱	ویژگی‌های کالبدی مؤثر بر هویت مکان (درجه محصوریت، مقیاس، تناسب)	شناختی و ارزیابانه
پترسون Peterson	۱۹۸۸	ویژگی‌های کالبدی مکان و ویژگی‌های فرهنگی مکان (تداعی‌های تاریخی، پیوندهای تجربی)	شناختی، عاطفی، ارزیابانه و رفتاری
شمائی Shamai	۱۹۹۱	تجارب، نگرش‌ها و فعالیت افراد	شناختی، ارزیابانه و رفتاری
ویلیامز Williams	۱۹۹۲	خاطرات، تجارب شخصی و تصاویر ذهنی افراد از خود	عاطفی و ارزیابانه
مونتگومری Montgomery	۱۹۹۸	سرزندگی و تنوع فعالیت‌ها	رفتاری
اوانز Evans	۱۹۹۹	ساختارهای معنایی و نگرش‌های فردی مؤثر بر پیوند افراد با مکان	شناختی، ارزیابانه و رفتاری
بریچ Birch	۲۰۰۷	احساس تعلق به مکان	شناختی و رفتاری
فرانسیس Francis	۲۰۱۲	ویژگی‌های کالبدی مؤثر بر ارزیابی مثبت از مکان، پیوند عاطفی با مکان، و رفتارهای اجتماعی در مکان	عاطفی، ارزیابانه و رفتاری
کارمونا Carmona	۲۰۲۱	جنبه‌های کالبدی، کارکردی، اقتصادی و اجتماعی مکان تحت تأثیر فرآیندهای مدیریتی در طول زمان	ارزیابانه
استرنبرگ و استیون Strandberg and Styven	۲۰۲۴	مرور ادبیات و تحلیل مفهومی	شناختی، عاطفی، ارزیابانه و رفتاری

۲. پیشینه پژوهش

همان‌طور که به‌طور گسترده بیان شده است، اصطلاح هویت مکانی را اولین بار پروشانسکی در سال ۱۹۷۸، در حوزه روان‌شناسی محیط مطرح کرد. مرور منابع مکتوب نشان می‌دهد که در چند دهه گذشته، مطالعات هویت مکانی در حوزه‌های مختلف، با اهدافی مانند شناسایی ابعاد مختلف هویت مکانی (ابعاد فردی/ اجتماعی، ابعاد کالبدی/ طبیعی و...)، تبیین ارتباط هویت مکانی با سازه‌های نزدیک به آن (هویت مکان، حس مکان، تعلق به مکان و...)، شناسایی کارکردها و پیامدهای احراز هویت مکانی، عوامل مؤثر بر هویت مکانی، همچنین توسعه روش‌هایی برای سنجش هویت مکانی در زمینه‌های اجتماعی - فرهنگی مختلف دنبال شده است. مرور ۱۰۱۱ مقاله مربوط به هویت مکانی، در بازه زمانی ۱۹۸۵ تا ۲۰۱۹ توسط پنگ و همکاران (۲۰۲۰) نشان داد که توسعه مطالعات هویت مکانی چهار مرحله «ساخت و تأیید نظریه»، «کاوش فعال چندرشته‌ای»، «مطالعه عمیق در علوم اجتماعی» و «کاربرد نظریه هویت مکانی در توسعه مکان» را تجربه کرده است (برای مرور ر.ک: Peng, Strijker, and Wu 2020).

در حوزه مطالعاتی مجتمع‌های محصور، مرور ادبیات نشان می‌دهد که این مجتمع‌ها در دهه ۱۹۹۰ به یک

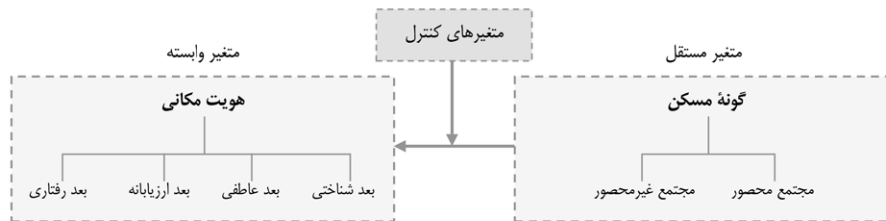
موضوع مود مطالعه تبدیل شده است؛ زیرا پژوهشگران رشد چشمگیر این گونه از مسکن را در مناطق مختلف مشاهده و تلاش کردند جنبه‌های مختلف این نوع توسعه مسکونی را بررسی کنند (Roitman 2010). پژوهش کلاسیک بلکلی و اشنایدر^{۳۷} (۱۹۹۷)، چارچوب مفهومی جامعی برای درک ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی - اقتصادی مجتمع‌های محصور فراهم کرد. مرور ادبیات نشان می‌دهد که پژوهش‌های اولیه در این حوزه، بر جنبه‌های نظری (به‌ویژه چالش‌های اجتماعی - اقتصادی)، مانند درک مسئله مجتمع‌های محصور (Webster et al. 2002)، گونه‌شناسی و طبقه‌بندی مجتمع‌های محصور (Grant and Mittelsteadt 2004) و علل ایجاد و پیامدهای مجتمع‌های محصور (Roitman 2010) متمرکز بوده‌اند و پژوهش‌های متأخرتر این حوزه، ماهیت منطقه‌ای پیدا کرده و بر مطالعه مجتمع‌های محصور در مکان‌های مشخص تمرکز کرده‌اند. پژوهش‌های مروری قرشی^{۳۸} (۲۰۲۳) و حماد^{۳۹} و همکاران (۲۰۲۵) برخی از پژوهش‌های تجربی در مناطقی از آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی را بررسی کرده‌اند. با توجه به پرسش‌ها و هدف پژوهش حاضر، در جدول ۲ برخی از پژوهش‌های تجربی مرتبط که با هدف مطالعه تأثیر متغیرهای مختلف بر هویت مکانی انجام شده‌اند، فهرست شده و اجزای مختلف روش پژوهش آن‌ها بررسی شده است.

جدول ۲: پژوهش‌های تجربی انجام‌شده در مورد هویت مکانی

پژوهش‌گر	سال	محدوده مورد مطالعه	متغیرهای مستقل	متغیرهای وابسته	شیوه گردآوری داده‌ها	شیوه تحلیل داده‌ها	یافته‌ها
پروشانسکی و همکاران Proshansky et al	۱۹۸۳	نیویورک	سن، جنسیت، درآمد	هویت مکانی	پرسشنامه	تحلیل آماری	ارتباط هویت مکانی با سن و جنسیت
کوبا و هامون Cuba and Hummon	۱۹۹۳	سه شهر کوچک در ایالات متحده	تحرك جغرافیایی، مدت اقامت	هویت مکانی	مصاحبه	تحلیل روایی	تمایز الگوهای هویت مکانی بر اساس تحرك جغرافیایی
تویگر Twigger-Ross and Uzzell	۱۹۹۶	لندن	احساس تعلق به مکان	هویت مکانی	مصاحبه	تحلیل محتوا و تحلیل موضوعی	تأثیر مکان (با حمایت از اصول تداوم، عزت‌نفس، خودکارآمدی و تمایز) بر حفظ و توسعه هویت فردی
یورگنسن و استدمن Jorgensen and Stedman	۲۰۰۱	ایالت ویسکانسین، ایالات متحده	نگرش و ساختار مفهومی حس مکان	هویت مکانی، تعلق به مکان	پرسشنامه	آزمون مدل‌های اندازه‌گیری حس مکان، تحلیل عاملی تأییدی	حس مکان (به مثابه بعد خاص‌تر هویت مکانی) نمودیافته در ارزیابی‌ها، احساسات و رفتارهای افراد
یاشکویچ Jaskiewicz	۲۰۱۵	تری‌سیتی، لهستان	احساس تعلق به مکان	رضایت‌مندی از ویژگی‌های ظاهری مکان	پرسشنامه	تحلیل رگرسیون چندگانه گام‌به‌گام	هر دو بعد تعلق به مکان (موروثی و اکتشافی) مؤثر بر رضایت‌مندی
بلانش و همکاران Belanche et al	۲۰۲۱	آراگون، اسپانیا	شهری یا روستایی بودن، سن، جنسیت، میزان تحصیلات، نوع مالکیت	ابعاد مختلف هویت مکانی	پرسشنامه	MANOVA و ANOVA	قوی‌تر بودن ابعاد عاطفی و ارزیابانه هویت مکانی در ساکنان روستاها نسبت به ساکنان شهرها، نبود تفاوت در بعد شناختی
سون و همکاران Son et al	۲۰۲۳	ستول	عناصر کالبدی محیط	هویت مکانی، تعلق به مکان	پرسشنامه	مدل‌سازی معادلات ساختاری	تأثیر هویت مکانی بر رفتار زیست‌محیطی
ژو و همکاران Zou et al	۲۰۲۳	گوانگژو	ادراکات فضایی هستی‌شناختی	هویت مکانی	مصاحبه و پرسشنامه	تحلیل عاملی تأییدی، مدل‌سازی معادلات ساختاری	ادراکات فضایی و هوش فرهنگی موجب ارتقای هویت مکانی

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کمی و راهبرد پیمایش و تحلیل همبستگی برای بررسی و مقایسه ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور، با پیکره‌بندی خطی^{۴۸} طرح شده است (تصویر ۴).

تصویر ۴: مدل کلی پژوهش

۳.۱. محدوده‌های مورد مطالعه، جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر، ساکنان مجتمع‌های محصور و غیرمحصور در ۳ محله لشکر، امامیه و حجاب از منطقه قاسم‌آباد در غرب شهر مشهد هستند.^{۴۹} به‌منظور اطمینان از همگنی نمونه‌ها و درستی مقایسه، تأثیر متغیرهای مداخله‌گر کالبدی و اجتماعی، مانند پیکره‌بندی، تعداد طبقات، دسترسی داخلی پیاده به واحدها (نبود آسانسور)، نوع تسهیلات اشتراکی، تراکم مسکونی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی ساکنان، نوع مالکیت و مدت اقامت آن‌ها کنترل شده است. به‌دلیل در دسترس نبودن فهرست جامعی از مجتمع‌های مسکونی منطقه (چارچوب نمونه‌گیری) نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی خوشه‌ای انجام شده است؛ به این صورت که در مرحله اول از مجتمع‌های مسکونی واجد شرایط (خوشه‌های اصلی) نمونه‌گیری شده و در مرحله دوم ۲۴۰ نفر از ساکنان مجتمع‌ها برای مشارکت در پژوهش به‌طور تصادفی انتخاب شده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳: مشخصات مجتمع‌های مسکونی مطالعه‌شده

گونه مسکن	پیکره‌بندی	منظر کلی	حجم نمونه
گروه ۱: مجتمع‌های مسکونی محصور			۶۷
			۶۹
گروه ۲: مجتمع‌های مسکونی غیرمحصور			۵۰
			۵۴

مطالعات معماری ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۲۷ - بهار و تابستان ۱۴۰۴
۳۰۲

۳.۲. شیوه جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها

داده‌های مورد نیاز برای پژوهش حاضر از طریق پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شده است. این پرسش‌نامه شامل ۲۹ گویه برای سنجش عملیاتی ابعاد چهارگانه هویت مکانی (ابعاد شناختی، عاطفی، ارزیابانه و رفتاری، منتج از مرور ادبیات موضوع) است که به پاسخ‌دهندگان امکان می‌دهد نظر خود را در مورد هر گویه در طیف ۵ درجه‌ای لیکرت بیان کنند (جدول ۴)^{۵۰} برای ارزیابی پایایی ابزار تحقیق، از آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج نشان داد که تمامی ابعاد هویت مکانی با سطح معناداری بالاتر از ۰/۷ دارای پایایی مناسب هستند. همچنین، روایی پرسش‌نامه با استفاده از نظرات کارشناسان و تحلیل محتوای اولیه تأیید شد. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS تحلیل شدند. برای بررسی روابط میان متغیرها و ارزیابی ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن، از آزمون تی مستقل و برای بررسی تفاوت‌های معنادار بین نمونه‌های مختلف، از آزمون تعقیبی توکی^{۵۱} استفاده شد.

جدول ۴: ابعاد و شاخص‌های شناسایی شده در ارتباط با هویت مکانی با توجه به مطالعات پیشین

ابعاد	متغیرهای مرتبط با تعریف عملیاتی
بعد شناختی	من خود را اهل اینجا (محل / محله) می‌دانم.
	من با اینجا (این محله / مجتمع) شناخته می‌شوم.
	من خاطرات زیادی از این محله دارم.
	احساس می‌کنم این محله مانند بخشی از من است.
	احساس می‌کنم این محله معنای شخصی زیادی برای من دارد.
	به‌طور کلی از زندگی در این مجتمع رضایت دارم.
	من از نظر عاطفی به این محله وابسته‌ام.
بعد عاطفی	من تمایل دارم همچنان در اینجا زندگی کنم.
	من به عضویت در این اجتماع کوچک افتخار می‌کنم.
	من از زندگی در اینجا احساس خوبی دارم.
	در این مجتمع مسکونی احساس تنهایی می‌کنم و فکر می‌کنم با بقیه متفاوت هستم.
	نوع رفتار ساکنان این مجتمع و نحوه برخورد آن‌ها با یکدیگر برای من اهمیتی ندارد.
	عضوی از این مجتمع مسکونی بودن به معنای عضویت در یک گروه از دوستان است.
	ارزش این را دارم که به اینجا تعلق داشته باشید.
بعد ارزیابانه	نوع قرارگیری درهای ورودی واحدهای مسکونی در بلوک‌های این مجتمع به گونه‌ای است که حریم خصوصی افراد محافظت نمی‌شود.
	من نسبت به فضاهای باز این مجتمع احساس مالکیت می‌کنم.
	فضاهای مشاع (درون ساختمان) امتداد خانه من است.
	برای من مهم است که چه کسانی در فضاهای مشترک رفت‌وآمد می‌کنند.
	با وجود تعدد ساکنان در این مجتمع مسکونی آرامش و زندگی فردی خانواده‌ها خدشه‌دار نشده است.
	من گاهی حضور افراد را در فضاهای مشترک کنترل می‌کنم.
	فضاهای مشترک از نظر زیبایی با سلیقه من مطابقت دارد.
بعد رفتاری	در فضاهای مشترک محدوددهای هست که می‌توانم در آن دخل و تصرف کنم.
	من برخی از همسایگانم را به اسم می‌شناسم.
	در مهمانی‌ها و مراسم همسایگانم شرکت می‌کنم.
	من بخشی از اوقات فراغت خود را با همسایگانم در این محله یا مجتمع می‌گذرانم.
	اگر شرایط اضطراری ایجاد شود، همسایگانی که حتی مرا نمی‌شناسند به کمک من می‌آیند.
	در مواردی مانند نگهداری از فرزندانم از همسایگانم کمک می‌گیرم یا متقابلاً به آن‌ها کمک می‌کنم.
	از فعالیت‌های اجتماعی و امکانات محله یا مجتمع مسکونی که در آن زندگی می‌کنم اطلاع دارم.
	در فعالیت‌های اجتماعی محله یا مجتمع مسکونی که در آن زندگی می‌کنم شرکت می‌کنم.

۴. یافته‌ها

جدول ۵ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان را نشان می‌دهد. براساس داده‌های جدول، از ۲۱۴ نفر پاسخ‌دهنده، ۶۴/۱٪ زن و ۳۷/۹٪ مرد بوده‌اند. همچنین ۵۸/۳٪ پاسخ‌دهندگان در دو گروه سنی ۱۸ تا ۳۰ و ۳۱ تا ۴۵ سال بوده‌اند. تمامی پاسخ‌دهندگان مالک مسکن بوده و ۶۴/۶٪ از پاسخ‌دهندگان بین ۵ تا ۱۰ سال در مجتمع‌های مورد مطالعه سکونت داشته‌اند که نشان‌دهنده ثبات سکونتی و اجتماعی نسبتاً بالا در این مجتمع‌هاست.

جدول ۵: آمار توصیفی شرکت‌کنندگان

فرآوانی					درصد	درصد معتبر	درصد تجمیعی
سن	۱۸ تا ۳۰	۸۴	۳۵/۰۰	۴۳/۰۸	۴۳/۰۸		
	۳۱ تا ۴۵	۵۶	۲۳/۲۳	۷۱/۷۹			
	۴۶ تا ۶۰	۳۹	۱۶/۲۵	۹۱/۷۹	۲۰		
	۶۱سال و بالاتر	۱۶	۶/۶۷	۱۰۰	۸/۲۱		
	جمع	۱۹۵	۸۱/۲۵	۱۰۰			
دادهٔ ازدست‌رفته			۴۵	۱۸/۷۵			
کل			۲۴۰	۱۰۰			
جنسیت	زن	۱۳۳	۵۵/۴۲	۶۲/۱۵	۶۲/۱۵		
	مرد	۸۱	۳۳/۷۵	۱۰۰	۳۷/۸۵		
	کل	۲۱۴	۸۹/۱۷	۱۰۰			
	دادهٔ ازدست‌رفته			۲۶	۱۰/۸۳		
	کل			۲۴۰	۱۰۰		
تعداد فرزند	۰	۴۳	۱۷/۹۲	۲۰/۲۹	۲۰/۲۹		
	۱	۵۳	۲۲/۰۸	۴۵/۲۹	۲۵		
	۲	۶۶	۲۷/۵۰	۷۶/۴۲	۳۱/۱۳		
	۳	۳۱	۱۲/۹۲	۹۱/۰۴	۱۴/۶۲		
	۴	۱۷	۷/۰۸	۹۹/۰۶	۸/۰۲		
۵	۲	۰/۸۳	۱۰۰	۰/۹۴			
کل			۲۱۲	۸۸/۳۳	۱۰۰		
دادهٔ ازدست‌رفته			۲۸	۱۱/۶۷			
کل			۲۴۰	۱۰۰			
طول مدت اقامت	۵ تا ۱۰	۱۵۷	۶۵/۴۲	۷۳/۳۶	۷۳/۳۶		
	۱۰ تا ۱۵	۲۳	۹/۵۸	۸۴/۱۱	۱۰/۷۵		
	۱۵ تا ۲۰	۲۰	۸/۳۳	۹۳/۴۶	۹/۳۵		
	۲۵ تا ۳۰	۶	۲/۵۰	۹۶/۲۶	۲/۸۰		
	۳۰ تا ۳۵	۸	۳/۳۳	۱۰۰	۳/۳۴		
کل			۲۱۴	۸۹/۱۶	۱۰۰		
دادهٔ ازدست‌رفته			۲۶	۱۰/۸۴			
کل			۲۴۰	۱۰۰			
وضعیت اشتغال	کارمند دولت	۱۹	۷/۹۲	۸/۹۶	۸/۹۶		
	کارمند خصوصی	۱۴	۵/۸۳	۱۵/۵۶	۶/۶۰		
	شغل آزاد	۷۱	۲۹/۵۸	۴۹/۰۵	۳۳/۴۹		
	خانه‌دار	۶۲	۲۵/۸۳	۷۸/۳	۳۹/۲۵		
	بازنشسته	۴۰	۱۶/۶۷	۹۷/۱۷	۱۸/۸۷		
بیکار	۶	۲/۵	۱۰۰	۲/۸۳			
کل			۲۱۲	۸۸/۳۳	۱۰۰		
دادهٔ ازدست‌رفته			۲۸	۱۱/۶۷			
کل			۲۴۰	۱۰۰			

با توجه به جدول ۶، تمام ابعاد هویت مکانی با آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ از پایایی لازم برخوردارند. در ادامه، به منظور مقایسه ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور (با پیکربندی خطی)، از آزمون تی مستقل استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول های ۷ و ۸ آمده است.

جدول ۶: آلفای کرونباخ

بعد	تعداد گویه ها	مقدار آلفا
شناختی	۵	۰/۹۳۹
عاطفی	۸	۰/۸۳۲
ارزیابانه	۹	۰/۷۹۰
رفتاری	۷	۰/۹۲۲

جدول ۷: میانگین ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور

ابعاد	گونه مسکن	جامعه	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
شناختی	محصور	۱۳۶	۲/۲۶۱	۱/۰۷۸	۰/۰۹۲
	غیرمحصور	۱۰۴	۳/۷۷۲	۰/۹۸۰	۰/۰۹۶
عاطفی	محصور	۱۳۶	۲/۲۶۹	۰/۸۰۵	۰/۰۶۹
	غیرمحصور	۱۰۴	۳/۵۹۴	۰/۶۴۷	۰/۰۶۳
ارزیابانه	محصور	۱۳۶	۲/۳۰۲	۰/۴۸۹	۰/۰۴۱
	غیرمحصور	۱۰۴	۳/۶۱۰	۰/۶۴۵	۰/۰۶۳
رفتاری	محصور	۱۳۶	۱/۸۶۰	۰/۶۳۱	۰/۰۵۴
	غیرمحصور	۱۰۴	۳/۵۷۲	۱/۰۱۳	۰/۰۹۹

براساس داده های جدول ۷، میانگین ابعاد هویت مکانی در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور به ترتیب، در بعد شناختی (۲/۲۶۱ و ۳/۷۷۲)، بعد عاطفی (۲/۲۶۹ و ۳/۵۹۴)، بعد ارزیابانه (۲/۳۰۲ و ۳/۶۱۰) و در بعد رفتاری (۱/۸۶۰ و ۳/۵۷۲) گزارش می شود. به این ترتیب مشخص می شود که همه ابعاد هویت مکانی در گونه مسکن محصور ضعیف تر از مسکن غیرمحصور است. در گونه مسکن محصور، بالاترین میانگین مربوط به بعد عاطفی (۲/۲۶۹) و کمترین میانگین مربوط به بعد رفتاری (۱/۸۶۰) است. همچنین در گونه مسکن غیرمحصور، بالاترین میانگین مربوط به بعد شناختی (۳/۷۷۲) و کمترین میانگین مربوط به بعد رفتاری (۳/۵۷۲) می باشد. بر این اساس، بعد رفتاری در هر دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور دارای کمترین میانگین، در مقایسه با دیگر ابعاد هویت مکانی است.

جدول ۸: آزمون تی مستقل^{۵۲}، تفاوت دو گروه مسکن محصور و غیرمحصور (معیار میانگین = ۲/۳۳)

خطای معیار میانگین با اطمینان ۹۵٪	تفاوت میانگین		Sig. (2-tailed)	درجه آزادی	t	معناداری	F	گونه مسکن	ابعاد هویت مکانی
پایین ترین	بالاترین	تفاوت میانگین							
-۱/۲۴۵	-۱/۷۷۸	-۱/۵۱۱	۰/۰۰۰	۲۲۸	-۱۱/۱۸۶	۰/۰۰۳	۹/۲۸۰	محصور	شناختی
-۱/۲۴۸	-۱/۷۷۴	-۱/۵۱۱	۰/۰۰۰	۲۳۰/۹۳۴	-۱۱/۳۲۹			غیرمحصور	
-۰/۷۱۰	-۱/۰۹۰	-۰/۹۰۰	۰/۰۰۰	۲۲۸	-۹/۳۲۳	۰/۰۰۰	۲۳/۴۰۷	محصور	عاطفی
-۰/۷۱۵	-۱/۰۸۵	-۰/۹۰۰	۰/۰۰۰	۲۳۷/۳۷۹	-۹/۵۹۵			غیرمحصور	
-۱/۱۶۳	-۱/۴۵۱	-۱/۳۰۷	۰/۰۰۰	۲۲۸	-۱۷/۸۵۱	۰/۰۰۸	۷/۰۷۵	محصور	ارزیابانه
-۱/۱۵۷	-۱/۴۵۷	-۱/۳۰۷	۰/۰۰۰	۱۸۵/۸۷۴	-۱۷/۲۱۴			غیرمحصور	
-۱/۵۰۱	-۱/۹۲۱	-۱/۷۱۱	۰/۰۰۰	۲۲۸	-۱۶/۰۳۷	۰/۰۰۰	۱۸/۰۷۲	محصور	رفتاری
-۱/۴۸۷	-۱/۹۳۵	-۱/۷۱۱	۰/۰۰۰	۱۶۲/۳۵۱	-۱۵/۱۱۷			غیرمحصور	

همان گونه که در جدول های ۸ و ۹ آمده است، نتایج آزمون تی مستقل و آزمون تعقیبی توکی نشان می دهد که در دو گونه مسکن محصور و غیرمحصور بین تمام ابعاد هویت مکانی تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۹: آزمون تعقیبی توکی

معناداری	F	مربع میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	گونه مسکن	ابعاد هویت مکانی
۰/۰۰۰	۴۲/۳۶۷	۴۵/۶۰۷	۳	۱۳۶/۸۲۲	بین گروهی	شناختی
		۱/۰۷۶	۲۳۶	۲۵۴/۰۴۹	درون گروهی	
			۲۳۹	۳۹۰/۸۷۱	کل	
۰/۰۰۰	۲۸/۸۲۷	۱۵/۵۹۵	۳	۴۷/۸۷۸	بین گروهی	عاطفی
		۰/۵۵۴	۲۳۶	۱۳۰/۶۵۷	درون گروهی	
			۲۳۹	۱۷۸/۵۳۶	کل	
۰/۰۰۰	۱۰۸/۱۰۷	۳۳/۹۶۲	۳	۱۰۱/۸۸۵	بین گروهی	ارزیابانه
		۰/۳۱۴	۲۳۶	۷۴/۱۳۹	درون گروهی	
			۲۳۹	۱۷۶/۰۲۴	کل	
۰/۰۰۰	۸۵/۹۵۷	۵۷/۸۵۴	۳	۱۷۳/۵۶۱	بین گروهی	رفتاری
		۰/۶۷۳	۲۳۶	۱۵۸/۸۴۰	درون گروهی	
			۲۳۹	۳۳۲/۴۰۱	کل	

نتایج آزمون مقایسه میانگین چندگروهی ANOVA (جدول ۱۰) نیز نشان می دهد که در همه ابعاد هویت مکانی، نمونه ها ۱ با ۲ (مسکن محصور) و ۳ با ۴ (مسکن غیرمحصور) تفاوت معناداری وجود ندارد؛ درحالی که هر محدوده در گروه محصور با محدوده های گروه غیرمحصور تفاوت معناداری به لحاظ ابعاد هویت مکانی دارند.

جدول ۱۰: ANOVA (تحلیل واریانس یک طرفه میان همه محدوددها)

متغیر وابسته	گونه مسکن	(I) نمونه	(J) نمونه	تفاوت میانگین (I-J)	خطای انحراف معیار	معناداری	گونه مسکن	(I) نمونه	(J) نمونه	تفاوت میانگین (I-J)	خطای انحراف معیار	معناداری
شناختی	محصور	۱	۲	-.۰۳۳	۰/۱۷۷	۰/۹۹۸	غیر محصور	۳	۱	۱/۳۸۱*	۰/۱۹۳	۰/۰۰۰
			۳	-۱/۳۸۱*	۰/۱۹۳	۰/۰۰۰			۲	۱/۳۴۷*	۰/۱۹۲	۰/۰۰۰
			۴	-۱/۶۶۵*	۰/۱۸۹	۰/۰۰۰			۴	-۰/۲۸۴	۰/۲۰۳	۰/۵۰۳
		۲	۱	-.۰۳۳	۰/۱۷۷	۰/۹۹۸		۴	۱	۱/۶۶۵*	۰/۱۸۹	۰/۰۰۰
			۳	-۱/۳۴۷*	۰/۱۹۲	۰/۰۰۰			۲	۱/۶۳۱*	۰/۱۸۸	۰/۰۰۰
			۴	-۱/۶۳۱*	۰/۱۸۸	۰/۰۰۰			۳	-۰/۲۸۴	۰/۲۰۳	۰/۵۰۳
عاطفی	محصور	۱	۲	-.۰۰۷	۰/۱۳۷	۱/۰۰۰	غیر محصور	۳	۱	۰/۸۶۱*	۰/۱۳۹	۰/۰۰۰
			۳	-۰/۸۶۱*	۰/۱۳۹	۰/۰۰۰			۲	۰/۸۶۹*	۰/۱۳۸	۰/۰۰۰
			۴	-۰/۹۲۸*	۰/۱۳۶	۰/۰۰۰			۴	-۰/۰۶۶	۰/۱۴۶	۰/۹۶۸
		۲	۱	-.۰۰۷	۰/۱۳۷	۱/۰۰۰		۴	۱	۰/۹۲۸*	۰/۱۳۶	۰/۰۰۰
			۳	-۰/۸۶۹*	۰/۱۳۸	۰/۰۰۰			۲	۰/۹۳۶*	۰/۱۳۵	۰/۰۰۰
			۴	-۰/۹۳۶*	۰/۱۳۵	۰/۰۰۰			۳	۰/۰۶۶	۰/۱۴۶	۰/۹۶۸
ارزیابانه	محصور	۱	۲	-.۳۰۹	۰/۰۹۶	۰/۹۹۸	غیر محصور	۳	۱	۱/۱۸۵*	۰/۱۰۴	۰/۰۰۰
			۳	-۱/۱۸۵*	۰/۱۰۴	۰/۰۰۰			۲	۱/۲۱۶*	۰/۱۰۴	۰/۰۰۰
			۴	-۱/۳۹۰*	۰/۱۰۲	۰/۰۰۰			۴	-۰/۲۰۴	۰/۱۱۰	۰/۲۴۸
		۲	۱	-.۳۰۹	۰/۰۹۶	۰/۹۹۸		۴	۱	۱/۳۹۰*	۰/۱۰۲	۰/۰۰۰
			۳	-۱/۲۱۶*	۰/۱۰۴	۰/۰۰۰			۲	۱/۴۲۱*	۰/۱۰۱	۰/۰۰۰
			۴	-۱/۴۲۱*	۰/۱۰۱	۰/۰۰۰			۳	۱/۲۰۴	۰/۱۱۰	۰/۲۴۸
رفتاری	محصور	۱	۲	-۰/۰۰۲	۰/۱۴۰	۱/۰۰۰	غیر محصور	۳	۱	۱/۶۱۵*	۰/۱۵۳	۰/۰۰۰
			۳	-۱/۶۱۵*	۰/۱۵۳	۰/۰۰۰			۲	۱/۶۱۲*	۰/۱۵۲	۰/۰۰۰
			۴	-۱/۸۰۳*	۰/۱۵۰	۰/۰۰۰			۴	-۰/۱۸۸	۰/۱۶۱	۰/۶۴۶
		۲	۱	۰/۰۰۲	۰/۱۴۰	۱/۰۰۰		۴	۱	۱/۸۰۳*	۰/۱۵۰	۰/۰۰۰
			۳	-۱/۶۱۲*	۰/۱۵۲	۰/۰۰۰			۲	۱/۸۰۰*	۰/۱۴۹	۰/۰۰۰
			۴	-۱/۸۰۰*	۰/۱۴۹	۰/۰۰۰			۳	۰/۱۸۸	۰/۱۶۱	۰/۶۴۶

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بین مجتمع‌های محصور (گروه ۱، نمونه‌های ۱ و ۲) و غیرمحصور (گروه ۲، نمونه‌های ۳ و ۴) تفاوت معناداری در ابعاد مختلف هویت مکانی (ابعاد شناختی، عاطفی، ارزیابانه و رفتاری) وجود دارد. این در حالی است که مقایسه درون گروهی (بین نمونه‌های ۱ و ۲، همچنین بین نمونه‌های ۳ و ۴) تفاوت معناداری را در ابعاد مختلف هویت مکانی نشان نمی‌دهد. این یافته به معنی اثبات تأثیر محصوریت (متغیر مستقل پژوهش) بر شکل‌گیری هویت مکانی (متغیر وابسته پژوهش) است. با وجود این، با توجه به ضعیف‌تر بودن همه ابعاد هویت مکانی در نمونه‌های مسکن محصور، به نظر می‌رسد محصور کردن مجتمع‌ها در محدوده مورد مطالعه موجب کاهش احساس هویت مکانی ساکنان این مجتمع‌ها شده است. پایین‌تر بودن میانگین بعد عاطفی در مجتمع‌های محصور، در مقایسه با مجتمع‌های غیرمحصور، نشان می‌دهد که ساکنان این مجتمع‌ها احساس تعلق پایین‌تری به اجتماع و مکان محل سکونت خود دارند. در ادبیات پژوهش، یافته‌های متضادی در مورد اینکه مجتمع‌های محصور موجب افزایش تعلق ساکنان به مکان شده (Yip 2012; Adetokunbo 2013; Lu, Zhang, and Wu 2018) یا آن را کاهش می‌دهند (Wilson-Doenges 2000; Blandy et al. 2003; Sakip et al. 2012; Mantey 2016) وجود دارد. با

وجود این، ادبیات پژوهش در این زمینه همگراست که مدیریت مطلوب مجتمع‌ها و خدماتی که از آن ناشی می‌شود، مهم‌ترین عامل مؤثر بر ارتقای تعلق مکانی ساکنان بوده و بدون مدیریت و خدمات مناسب، محصورسازی مجتمع‌ها تأثیرات منفی بر تعلق مکانی ساکنان دارد (Lu, Zhang, and Wu 2018). به‌طور مشابه، تأثیر جذابیت‌های محیط کالبدی بر احساس تعلق به مکان در پژوهش‌های متعددی اثبات شده است (Brown, Perkins, and Brown 2003; Lewicka 2010, 2011). بر این اساس، به‌عنوان یک فرضیه قابل پژوهش، می‌توان دلیل تعلق مکانی پایین‌تر ساکنان مجتمع‌های محصور را جداسازی آن‌ها از بافت و خدمات هم‌جوار، بدون عرضه تسهیلات خدماتی کافی، همچنین عدم طراحی مناسب فضاهای اشتراکی درون مرزهای مجتمع در نظر گرفت. نتایج آزمون تی مستقل همچنین نشان داد که در مجتمع‌های محصور، بالاترین میانگین مربوط به بعد عاطفی و کمترین میانگین مربوط به بعد رفتاری است. این یافته همسو با پژوهش‌های پیشین است که نشان می‌دهد پیوندهای عاطفی با مکان ضرورتاً به رفتارهای قابل مشاهده مرتبط با مکان، که نیازمند صرف انرژی و کنش عملی (شرکت در فعالیتهای اجتماعی، کمک متقابل، روابط دوسویه) است، منجر نمی‌شود (برای نمونه ر.ک: Williams and Vaske 2003).

براساس یافته‌ها، در هر دو گونه مسکن مطالعه‌شده، کمترین میانگین مربوط به بعد رفتاری بوده که نشان‌دهنده حد پایین تعاملات اجتماعی در محدوده مورد مطالعه است. پایین‌تر بودن میانگین بعد رفتاری در مجتمع‌های محصور با یافته‌های برخی پژوهش‌های پیشین، مبنی بر اینکه محصورسازی مجتمع‌ها موجب انزوا و کاهش تعاملات اجتماعی درون و خارج مرزهای مجتمع می‌شود، همسوست (برای نمونه ر.ک: Wilson-Doenges 2000; Blandy et al. 2003). براساس پژوهش‌ها، یکی از دلایل مهم استفاده نکردن از فضاهای اشتراکی در مجتمع‌های محصور، اولویت یافتن حریم خصوصی در زندگی روزمره ساکنان است که یکی از انگیزه‌های اصلی انتخاب این گونه از مسکن توسط افراد محسوب می‌شود (Mantey 2016). برخلاف پژوهش حاضر، در برخی پژوهش‌های تجربی، میزان تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های محصور بیشتر از مجتمع‌های غیرمحصور گزارش شده است (برای نمونه ر.ک: Adetokunbo 2013; Lu, Zhang, and Wu 2018) صرف‌نظر از متغیرهای اجتماعی - جمعیتی و متغیرهای کالبدی مؤثر بر تعاملات، یکی از دلایل مهم این موضوع وجود شرایط نامطلوب در مقیاس سکونتگاه است که موجب کاهش میزان حضور افراد و تماس‌های اجتماعی آن‌ها می‌شود. به‌این ترتیب، ساختار مدیریتی نیمه‌مستقل مجتمع‌های محصور، با ایجاد نظمی جدید درون مرزهای مجتمع، شرایط مناسب‌تری برای تعاملات ساکنان فراهم کرده و «در مقایسه» با بافت پیرامون در مرتبه بهتری قرار می‌گیرد.

نتیجه

به نظر می‌رسد مجتمع‌های مسکونی منطقه قاسم‌آباد مشهد در مدت زمان طولانی بخشی از منظر شهری این منطقه خواهند بود. با وجود این، با گذشت چند دهه از ساخت این مجتمع‌ها، بازطراحی آن‌ها به‌منظور تضمین قابلیت بهره‌وری کالبدی و تطبیق با نیازهای اجتماعی - اقتصادی معاصر گریزناپذیر شده است. با توجه به اینکه نظام برنامه‌ریزی موجود فاقد دستورالعمل‌های لازم برای این نوع توسعه است، در راستای شناخت بخشی از زمینه اجتماعی این منطقه، پرسش‌های پژوهش حاضر با هدف شناسایی ابعاد مختلف هویت مکانی و سنجش این ابعاد در مجتمع‌های مسکونی سه محله لشکر، امامیه و حجاب طرح شد. یافته‌های پژوهش، در بخش مرور ادبیات موضوع، نشان داد که هویت مکانی سازه‌ای با ابعاد چهارگانه شناختی، عاطفی، ارزیابانه و رفتاری است. همچنین با مطالعه میدانی و تحلیل‌های آماری آشکار شد که جداسازی برخی از مجتمع‌ها، با عنوان مجتمع‌های محصور، پیامدهای منفی بر ابعاد مختلف هویت مکانی ساکنان داشته است. این یافته، اهمیت بازنگری در مؤلفه‌های کالبدی شکل‌دهنده به هویت این مجتمع‌ها را برجسته می‌کند. با وجود این، باید توجه داشت که مجتمع‌های محصور، صرف‌نظر از ویژگی‌های مثبت و منفی داخلی، جداسازی اجتماعی را در مقیاس محله و شهر منعکس و تقویت می‌کنند. از این رو، ایجاد مفهوم قوی انحصار و ذهنیت «ما/آن‌ها» برای ساکنان این مجتمع‌ها و بافت هم‌جوار، باید با در نظر گرفتن ترجیحات ساکنان داخلی و خارجی و عوامل محیطی

مؤثر انجام پذیرد. به منظور تعمیق دستاوردهای پژوهش حاضر پیشنهاد می شود در پژوهش های آتی به موضوعاتی مانند این موارد توجه شود: ۱. مقایسه تطبیقی مجتمع های محصور و غیرمحصور در سایر محله های منطقه قاسم آباد (به منظور شناسایی الگوهای متفاوت هویت مکانی)؛ ۲. مطالعه پیوندهای اجتماعی ساکنان مجتمع های محصور با محیط بیرونی (به منظور بررسی میزان تأثیر محصورسازی بر جداسازی اجتماعی)؛ ۳. تحلیل کیفی (به منظور درک بهتر تجربیات و معانی ذهنی افراد نسبت به مکان)؛ ۴. انجام پژوهش های طولی (به منظور مطالعه ابعاد چهارگانه هویت مکانی ساکنان مجتمع های محصور و غیرمحصور در طول زمان).

پی نوشت ها

1. Place Identity
2. Sense of Place
3. Place Attachment
4. Rapoport
5. Schultz
6. Proshansky
۷. در پژوهش های اجتماعی، «سازه (construct)» از بالاترین سطح انتزاع برخوردار است و شامل چند «مفهوم» می شود. مفهوم نیز از چند «متغیر» در مقیاس های مختلف تشکیل می شود.
8. Peng
9. Canter
10. Stokes
11. Graumann
12. Turner
13. Tajfel
14. Hernandez
15. Brown and Verner
16. Lali
17. Kyle, Graefe, and Manning
18. Jorgensen and Steadman
19. Twigger-Ross and Uzzell
20. Stedman
21. Yaron
22. Relph
23. Norberg- Schultz
24. Lynch
25. Steele
26. Panter
27. Shamai
28. Zhou
29. Montgome

30. Stefanovich
31. Cross
32. Circus
33. Buntu
34. Salvasen
35. Purty
36. Carmona
37. Blakely and Synder
38. Qureshi
39. Hammad
40. Patel
41. Lee
42. Kotb
43. Kim
44. Belanch
45. Johnson
46. Zou
47. Stranberg and Styven

۴۸. در ادبیات مسکن، پیکربندی خطی به معنی روکردن بناها به یک جهت، قرارگیری ورودی‌ها در یک محور و وجود مسیرهای دسترسی خطی در محوطه‌سازی است.

۴۹. منطقه قاسم‌آباد بخشی نوینباد در غرب کلان‌شهر مشهد است که هسته اولیه بافت‌های مسکونی آن، در دهه ۱۳۶۰ ش توسط شرکت‌های تعاونی مسکن نهادهای دولتی توسعه یافته است. در حال حاضر این منطقه دارای ۱۰ محله، حدود ۳۰۰ هزار نفر جمعیت و مجتمع‌های محصور متعددی است. در پژوهش حاضر، محله لشکر که قدیمی‌ترین محله منطقه قاسم‌آباد است، همراه دو محله هم‌جوار آن (به‌دلیل همگنی اجتماعی - اقتصادی ساکنان) که دارای مجتمع‌های مسکونی متعدد هستند، برای مطالعه انتخاب شد.

۵۰. گویه‌های پرسش‌نامه پژوهش بر مبنای مؤلفه‌ها و شاخص‌های برگرفته از مقاله منتشرشده نگارندگان با موضوع روایی و پایایی ابزار سنجش هویت مکانی انتخاب شده است. در پژوهش مذکور، با استفاده از تحلیل عامل تأییدی، مراحل مربوط به ساخت ابزار، همچنین ارزیابی روایی و پایایی انجام و ساختار عاملی آن تثبیت شده است.

51. Tukey
52. Independent t-test

منابع

- پوردیهیمی، شهرام. ۱۳۹۱. شهر، مسکن و مجموعه‌ها. تهران: آرمان‌شهر.
- پوردیهیمی، شهرام، و عبدالمجید نورتقانی. ۱۳۹۲. هویت و مسکن؛ بررسی سازوکار تعامل ساکنان و محیط مسکونی. مسکن و محیط روستا، ۳۲ (۱۴۱): ۱۸۳.
- مدنی‌پور، علی. ۲۰۰۳. فضاهای عمومی و خصوصی شهر. ترجمه فرشاد نوریان. ۱۳۹۱. سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
- Adetokunbo, I. 2013. Sense of Security and Production of Place in Gated Communities :Case -studies

- in Lagos ,Nigeria. *International Journal of Property Sciences* 3 (1): 1- 21. <https://doi.org/10.22452/ijps.vol3no1.1>.
- Al Shawish, A. 2016. *Gated communities and neighborhood livability in Doha*. A Thesis Submitted to the Faculty of College of Engineering in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science in Urban Planning and Design.
- Anton, C. E., and C. Lawrence. 2014. Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, no. 40: 451-461. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.09.010>
- Atalay, H., and N. Z. Gülersoy. 2023. Developing social sustainability criteria and indicators in urban planning: A holistic and integrated perspective. *Iconarp International Journal of Architecture and Planning* 11 (1): 1-23. <https://doi.org/10.15320/iconarp.2023.289>
- Atkinson, R. 2005. *Neighborhoods and the urban environment*. In R. Atkinson and G. Bridge (Eds.), *Gentrification in a global context: The new urban colonialism*: 1-18. Routledge.
- Atkinson, R., and S. Blandy. 2017. *Domestic Fortress: Fear and the New Home Front*. Manchester University Press, Manchester.
- Bagozzi, R. P., and U. M. Dholakia. 2006. Antecedents and purchase consequences of customer participation in small group brand communities. *International Journal of Research in Marketing*, no. 23: 45-61.
- Belanche, D. 2017. Beyond satisfaction: The role of self -congruity and functional- congruity on destination attachment and behavioral intentions. *Journal of Business Research*, no. 80: 233-242. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.07.009>
- Belanche, D., L. V. Casalo., and C. Flavian. 2017. Understanding the cognitive, affective and evaluative components of social urban identity: Determinants, measurement, and practical consequences. *Journal of Environmental Psychology*, no. 54: 25-40 <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.02.004>
- Belanche, D., L. V. Casalo, and M. A. Rubio. 2021. Local place identity: A comparison between residents of rural and urban communities. *Journal of Rural Studies*, no.82: 242-252. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.03.004>
- Biddulph, M. 2007. Living in the city: Urban lifestyles. *Journal of Urban Studies* 34 (1): 1-15.
- Blakely, E., and M. G. Synder. 1997. *Fortress America Gated Communities in the United States*. Brookings Institution Press, Washington D. C. <https://doi.org/10.2307/2653890>
- Blandy, S., D. Lister, R. Atkinson, and J. Flint. 2003. Gated communities: a systematic review of the research evidence. *CNR paper*, no. 12: 1-65.
- Brown, B. B., and C. M. Werner. 1985. Social cohesiveness, territoriality, and holiday decorations: The influence of cul-de-sacs. *Environment and Behavior* 17 (5): 539-565. <https://doi.org/10.1177/0013916585175001>
- Brown, B., D. D. Perkins, and G. Brown. 2003. Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology* 23 (3): 259-271. [https://doi.org/10.1016/s0272-4944\(02\)00117-2](https://doi.org/10.1016/s0272-4944(02)00117-2).

- Buntu, A. 2002. Sustainable urban development. *Sustainable Development* 10 (2): 75-88. <https://doi.org/10.1002/sd.178>
- Carmona, M. 2007. *Public places, urban spaces: The dimensions of urban design*. New York: Routledge.
- Cherkes, B., I. Yuliys, and R. Frankiv. 2023. The Concept of “Gated Community” and its Explication in the Theory and Practice of Urban Planning: A Literature Review. *Architectural Studies* 9 (2): 47-57. <https://doi.org/10.56318/as/2.2023.47>
- Circus, M. 2001. Public spaces in urban areas. *Journal of Urban Affairs* 23 (3): 245-260. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2001.00093.x>
- Cross, J. 2001. The role of community in urban design. *Community Development Journal* 36 (2): 123-138. <https://doi.org/10.1093/cdj/36.2.123>
- Cuba, L., and D. M. Hummon. 1993. A place to call home: identification with dwelling, community, and region. *The Sociological Quarterly*, no. 34. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1993.tb00121.x>
- Devine-Wright, P., and S. Clayton. 2010. Introduction to the special issue: Place, identity and environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology* 30 (3): 267-270. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.001>
- Fornara, F., and A. Caddeo. 2016. Place identity and environmental behaviors: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, no. 46: 182-191. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.03.003>
- Gieseking, J. J., W. Mangold, C.Katz, S. Low, and S. Saegert. 2014. *The people, place, and space reader* 77 (4): 580-598. <https://doi.org/10.4324/9781315816852>
- Goel, S., and R. Asht. 2024. Analyzing the impact of crime on quality of life in old Delhi: A quantitative approach. *The Scientific Temper*.
- Grant, J., and L. Mittelsteadt. (2004). Types of Gated Communities. *Environment and Planning B: Planning and Design* 31 (6): 913-930. <https://doi.org/10.1068/b3165>
- Graumann, C. F. 1983. *The psychology of place: A review of the empirical literature on the role of place in human development and experience*. In R. M. Downs & D. Stea (Eds.), *Image and environment: Cognitive mapping and spatial behavior* (pp. 53-75). Aldine.
- Groote, P., and T. Haartsen. 2008. *The communication of heritage: creating place identities*. In B. Graham, & P. Howard (Eds.), *The Ashgate research companion to heritage and identity* (pp. 181 - 194). Ashgate Publishing.
- Hammad, A., Z. Li., and B. Vrcelj. 2025. The Impact of Homogeneous Social Environments on Resident Preferences. *Journal of Urban Planning and Development* 145 (2): 04020013. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000635](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000635)
- Hernández, B., M. C. Hidalgo, M. E. Salazar-Laplace, and S. Hess, 2010. Place attachment and place identity in residential environments. *Journal of Environmental Psychology* 30 (3): 295-305. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.04.004>
- Hernandez, B., and MC. Hidalgo, M.E. Salazar-Laplace, and S. Hess. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology* 27 (4): 310-319 <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.08.002>

- Johnson, K., et al. 2022. The impact of place identity on environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, no. 46: 102924. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.01.001>
- Jorgensen, B. S., and R.C. Stedman. 2001. Sense of place as an attitude: Lakeshore owners' attitudes toward their properties. *Journal of Environmental Psychology* 21 (3): 233-248. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0226>
- Jovanović, M., and D. Smiljković. 2024. The role of local communities in development and security in urban environments. *Urbana bezbednost i urbani razvoj. Zbornik radova sa trece naucne konferencije - zbornik radova*.
- Kotb, A. 2019. *Life in gated versus non-gated residential neighborhoods: Residents' perception of city image, place identity, and spatial relations*. [Unpublished manuscript or Thesis]. Cairo University
- Kim, J., et al. 2020. Cognitive dimensions of place identity and social participation. *Journal of Community Psychology* 48 (1): 34-46. <https://doi.org/10.1002/jcop.22234>.
- Kim, S. K. 2006. *The gated community: Residents' crime experience and perception of safety behind gates and fences in the urban area*. Doctoral dissertation, Texas A&M University.
- Kuppinger, P. 2004. Exclusive greenery and poor housing: The case of the Cologne suburb of Marienburg. *GeoJournal* 59 (2): 131-141. <https://doi.org/10.1023/B:GEJO.0000026687.48535.4d>
- Kyle, G., A. Graefe, and R. Manning. 2005. Testing the dimensionality of place attachment in recreational settings. *Environment and Behavior* 37 (2): 153-177. <https://doi.org/10.1177/0013916504269654>
- Lalli, M. 1992. Urban- related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology* 12 (4): 285-303. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80078-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80078-7)
- Le Goix, R., and C. Webster. 2008. *Gated communities*. In R. Atkinson and G. Bridge (Eds.), *Gentrification in a global context: The new urban colonialism* (pp. 119-134). Routledge.
- Lee, S., et al. 2019. Emotional dimensions of place identity and life satisfaction. *Journal of Happiness Studies* 20 (5): 1515-1532. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-9996-5>
- Lewicka, M. 2005. Ways to make a city a home: The role of place attachment and place identity in residential satisfaction and civic engagement. *Journal of Environmental Psychology* 25 (4): 381-392. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.07.001>
- Lewicka, M. 2011. Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology* 31 (3): 207-230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2011.02.001>
- Lalli, M. 1992. Urban-related identity: Theory, measurement and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology* 12 (4): 285-303. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80078-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80078-7)
- Low, S. 2004. *Behind the Gates: Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America*. Routledge, New York. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203491256>
- Low, S. M. 2001. The edge and the center: Gated communities and the discourse of urban fear. *American Anthropologist* 103 (1): 45-58. <https://doi.org/10.1525/aa.2001.103.1.45>
- Lu, T, F. Zhang, and F. Wu. 2018. Place Attachment in gated neighbourhoods in China: Evidence from Wenzhou. *Geoforum*, no. 92: 144-151. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.05.005>.
- Lynch, K. 1981. *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Mahgoub, Y., and A. Khalfani. 2012. Gated communities in Dubai: A study of quality of life and sense of place. *Journal of Urban Planning and Development* 138 (2): 148-157. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000093](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000093).
- Mantey, D. 2016. Social Consequences of Gated Communities: The Case of Suburban Warsaw. *The Professional Geographer* 69 (1): 151-161. <https://doi.org/10.1080/00330124.2016.1184986>.
- Montgomery, J. 1998. The nature of urban design. *Journal of Urban Design* 3 (1): 9-18. <https://doi.org/10.1080/13574819808724439>
- Morris, M. 1994. *Place, space and culture*. In S. Watson and K. Gibson (Eds.), *Postmodern cities and spaces* (pp. 155-172). Blackwell.
- Newman, O. 1996. Creating defensible space. *U.S. Department of Housing and Urban Development*, Office of Policy Development and Research.
- Norberg- Schulz, C. 1981. *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli.
- Paasi, A. 1991. *Deconstructing Regions: Notes on the Scales of Spatial Life*. SAGE Publications: 239-256.
- Paasi, A. 2003. *Region and Place: Regional Identity in Question*. Sage Publications: 475-485.
- Paasi, A. 2009. The resurgence of the “Region” and “Regional identity”: Theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *CUP*: 121- 146.
- Panter, J. 1991. The role of public space in urban design. *Journal of Urban Design* 6 (1): 45-56. <https://doi.org/10.1080/13574819108724483>
- Patel, D., et al. 2018. Evaluative dimensions of place identity and stress levels. *Journal of Environmental Health* 80 (6): 8-16. <https://doi.org/10.1080/0028651.2018.1439345>
- Peng, J., D. Strijker., and Q. Wu. 2020. Place Identity: How far have we come in exploring its meanings? *Frontiers in Psychology*, no. 11: 294 -313.. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00294>
- Proshansky, H. M. 1978. The city and self- identity. *Environment and Behavior* 10 (2): 147-169. <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>
- Proshansky, H. M., and A. K. Fabian. 1987. *The Development of Place Identity in the Child*. Book Chapter of Spaces for Children.
- Proshansky, H. M., A. K. Fabian., and R. Kaminoff. 1983. Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology* 3 (1): 57-83. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(83\)80021-0](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(83)80021-0)
- Proshansky, H. M., A. K. Fabian, and R. Kaminoff. 1995. Place identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology* 3 (1): 57-83. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80019-8](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80019-8)
- Purty, R. 2003. The role of green spaces in urban design. *Landscape and Urban Planning* 63 (4): 233-245. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00112-5](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00112-5)
- Qureshi, H. 2023. Gated communities as a living choice in the Global South: A Qualitative review of the physical and socio- economic features. *Journal of Architecture and Planning* 35 (4): 537- 555. <https://doi.org/10.33948/JAP-KSU-35-4-5>

- Raagmaa, G. 2002. Regional identity in regional development and planning 1. *European planning Studies* 10 (1): 55- 76.
- Ramos, V., E.García-Sánchez, and J. M. Delgado-Molina. (2016). The role of social identity and self-categorization in understanding pro- environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, no. 45: 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.11.002>
- Rapoport, A. 1981. *The meaning of the built environment: A nonverbal communication approach*. Sage Publications.
- Rasiah, S. 2012. Place attachment and sense of community among rural residents. *Journal of Rural Studies*, no. 28: 54-61. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.09.003>
- Raymond, I., G. Brown, and G. M. Robinson. 2011. The influence of place attachment and place identity on local environmental action. *Journal of Environmental Psychology* 31 (1): 11-19. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.08.002>.
- Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion Limited.
- Relph, E. 2007. *A pragmatic view of place*. In M. Carmona and T. Tiesdell (Eds.). *The urban design reader*. Routledge: 45-52.
- Rijks, R. H., and D. Strijker. 2013. Spatial effects on the image and identity of a rural area. *Journal of Environmental Psychology*, no. 36: 103-111. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.07.008>
- Roitman, S. 2010. Gated communities: A new urban phenomenon. *Journal of Urban Planning and Development* 136 (2): 137-145. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000019](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000019)
- Sakip, S. R. M., N. Johari, and M. N. M. Salleh. 2012. Sense of Community in Gated and Non-Gated Residential Neighborhoods. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, no. 50: 818-826. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.084>.
- Sakip, S. R., N. Johari, and M. N. Mohd Salleh. 2012. Sense of community in gated and non-gated residential neighborhoods. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, no. 50, 818-826. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.084>
- Salvasen, L. 2002. Urban design for a sustainable future. *Journal of Urban Sustainability* 5 (1): 15-30.
- Scannell, L., and R. Gifford. 2010. The relations between place attachment, place identity, and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology* 30 (1): 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.001>
- Shamai, S. 1991. The city as a place of experience. *Environment and Behavior* 23 (5): 635-653. <https://doi.org/10.1177/0013916591235002>
- Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2007). *Social Psychology*. New York: Psychology Press.
- Stedman, R. C. 2002. Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and Behavior* 34 (5): 561-581. <https://doi.org/10.1177/0013916502034005001>
- Steele, F. 1981. *The Sense of Place*. CBI Publishing Company, Boston.
- Stefanovich, M. 1998. Urban space and the role of place. *Urban Studies* 35 (4): 657-675. <https://doi.org/10.1080/0042098984191>

- Stranberg, C., and M. Ek. Styven. 2024. The multidimensionality of place identity: A systematic concept analysis and framework of place- related identity elements. *Journal of Environmental Psychology*, no. 95: 102257. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2024.101123>
- Tajfel, H. 1978. *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press, London. <http://dx.doi.org/10.1080/00207590701390933>
- Tajfel, H., and Turner, J. C. 1986. *The social identity theory of intergroup behavior*. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *The social psychology of intergroup relations: 7–24*. Brooks/ Cole Publishing Company.
- Terry, D. J., M. A. Hogg, and K. M. White. 1999. The theory of planned behaviour: Self- identity, social identity and group norms. *British Journal of Social Psychology* 38 (3): 225- 244. <https://doi.org/10.1348/014466699164149>
- Turner, J. C. 1985. *Social categorization and the self- concept: A social cognitive perspective on the self*. In *The self in social psychology*. Psychology Press: 77–102.
- Twigger- Ross, C. L., and D. L. Uzzell. 1996. Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, no. 16, 206- 220. <https://doi.org/10.1006/jev.1996.0010>
- Webster, C. J., G. Glasze, and K. Frantz. 2002. The global spread of gated communities. *Environment and Planning B: Planning and Design* 29 (3): 315–320. <https://doi.org/10.1068/b12926>
- Wester, F., and A. Herber. 2004. Place attachment across the lifespan: An exploratory study on the relationship between attachment and migration. *Journal of Environmental Psychology* 24 (2): 147-158. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.02.002>.
- Williams, D. R., and J. J. Vaske. 2003. The Measurement of Place Attachment: Validity and Generalizability of a Psychometric Approach. *Forest Science* 49 (6): 830- 840. <https://doi.org/10.1093/forests/49.6.830>.
- Wilson- Doenges, G. (2000). An exploration of sense of community and fear of crime in gated communities. *Environment and Behavior* 32 (5): 597- 611. <https://doi.org/10.1177/00139160021972694>
- Yaron, N. 1965. *The place of nature in the city*. New York: Publisher.
- Yip, N. M. 2012. Walled Without Gates: Gated Communities in Shanghai. *Urban Geography* 33 (2): 221-236. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.33.2.221>.
- Zhou, Y. 1995. Urban design and the role of the public realm. *Journal of Urban Planning* 21 (3): 123- 135.
- Zimmerbauer, K., Suutari, T., and Saartenoja, A. 2012. Resistance to the Deinstitutionalization of a Region: borders, identity and activism in a municipality merger. *Geoforum* 43 (6): 1065- 1075.
- Zou, Y., Y. Yang., Y. Li., J. Liao., and H. Xiao. (2023). How do tourist' heritage spatial perceptions affect place identity? A case study of Quanzhou, China. *Journal of Hospitality and Tourism Management*: 460-470. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2023.01.001>

■ A Comparative Analysis of Place Identity Dimensions in Gated and Non-Gated Communities (Case Study: Residential Developments in Qasemabad District, Mashhad)

Samira Sadat Moshirian Farahi

M.A. Student in Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad

Bibi Fatemeh Mousavi

M.A. Student in Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad

Reza Ser-e-Ali

Ph.D. in Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University

Seyyedeh Fatemeh Mousavinia

Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad

Place identity, rooted in environmental psychology and urban sociology, refers to the symbiotic relationship between individuals and their physical surroundings, where spaces become integral to self-definition and collective memory. Grounded in Proshansky's theory, it encompasses distinctiveness (unique spatial attributes), continuity (temporal attachment), self-esteem (pride in place), and self-efficacy (control over environment). This multidimensional construct evolves through lived experiences, social interactions, and cultural narratives, transforming anonymous spaces into meaningful "places." **Place identity** integrates four core dimensions: **cognitive** (mental understanding of a space), **affective** (emotional bonds, such as safety), **behavioral** (active engagement through routines or community participation), and **evaluative** (judgments of a place's functionality or cultural value). Together, these dimensions shape how individuals perceive, interact with, and derive meaning from their environments, forming a cohesive sense of belonging and identity. Despite its theoretical richness, empirical studies often overlook how housing typologies—especially gated versus non-gated communities—modulate these dimensions, particularly in cities experiencing rapid urbanization and spatial fragmentation. This study examines Qasemabad, Mashhad, a district emblematic of favoring gated communities. By considering linearly configured gated communities (characterized by walls, restricted access, and privatized amenities) alongside non-gated, open-block housing, the research interrogates how physical boundaries shape residents' cognitive, emotional, behavioral, and evaluative aspects of place identity. A quantitative approach surveyed 240 residents using a 29-item Likert-scale questionnaire validated through pilot testing (Cronbach's $\alpha = 0.84$). The statistical analyses (independent t-tests, Tukey's HSD) confirmed significant inter-typology differences: Non-gated residential environments demonstrated more favorable conditions across all four dimensions of place identity. The results of the independent t-test indicate that the highest mean in gated housing is associated with the emotional dimension. In contrast, in non-gated housing, it is associated with the cognitive dimension. Additionally, in both types of housing, the lowest mean is associated with the behavioral dimension. Notably, the findings challenge the presumed superiority of gated communities in fostering place identity, revealing their role in fragmenting socio-spatial cohesion. Policy implications urge urban planners to integrate porous design—such as semi-permeable boundaries, shared green spaces, and pedestrian-friendly layouts—to reconcile security with connectivity.

Keywords: Housing, Place Identity, Gated Communities, Non-gated Communities, Independent Samples T-Test, Tukey's Post Hoc Test, Qasemabad–Mashhad.

JIAS

Journal of Iranian Architecture Studies

27

University of Kashan
School of Architecture and Art
Vol. 27, Spring and Summer 2025
E-ISSN: 2676-5020

- **Water as an Actor in the Life-World of Khurāsānīs in the Early Islamic Centuries**
Mehrdad Qayyoomi Bidhendi, Roya Tajbakhsh
- **The Houses of the Historical Fortress of Jandaq: Architectural Characteristics and Dating**
Maryam Heydari
- **Tehran's Development in Liminal Landscapes: Tāvabi'-i Mahallat in the Dar al-Khilafah-ye Naseri**
Zahra Ahari, Mahsa Pourahmad Jaktaji, Fatemeh Hoseini Emami
- **Factors Affecting Vitality in the Collective Spaces of Mid-rise Residential Complexes, District 22 of Tehran**
Seyedeh Ashraf Sadat, Mohammad Sadegh Taher Tolou Del, Bahram Saleh Sedghpour
- **A Typological Study of Safavid-Era Housing in Nadushan, Yazd Province**
Davood Emami Meybodi, Seyyed Fazlollah Mirdehghan Ashkezari
- **The Wooden Works of Safar Ali Bidgoli, a Woodcarver Artist of the Late Qajar Period**
Mohammad Mashhadi Nushabadi
- **Investigating the Effect of Air Temperature, Color-correlated Temperature of Light, and Ambient Light Intensity on Students' Sense of Thermal Comfort in the Library Space.**
Karen Fatahi
- **The Roof Structure of the Apadana Palace at Persepolis: A New Perspective on Achaemenid Construction Technologies**
Mahdi Motamedmanesh
- **"Geometry" or "The Composite and Truthful Set of Divine Geometries": The Foundation and Essence of All Forms and Dimensions of Art—Engineering, Architecture, and Their Related Works—within the Knowledge-Based and Reason-Based Culture of Islam**
Mohammad Aliabadi
- **Examining the Technical Challenges of Low-Carbon Buildings in Iran**
Babak Alemi, Akram Baqaei, Faezeh Tafreshi
- **Exploring the Spatial Position of Bāghshāh Gate in the Historical and Contemporary Urban Fabric of Shiraz**
Parisa Bahadori, Sahand Lotfi, Mahsa Sholeh, Alireza Sadeghi
- **A Comparative Analysis of Place Identity Dimensions in Gated and Non-Gated Communities (Case Study: Residential Developments in Qasemabad District, Mashhad)**
Samira Sadat Moshirian Farahi, Bibi Fatemeh Mousavi, Reza Ser-e-Ali, Seyyede Fatemeh Mousavinia